

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

**TAARIFA YA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA ARDHI,
MALIASILI NA UTALII KUHUSU SHUGHULI ZA
KAMATI KWA MWAKA 2023**

[Imetolewa chini ya Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za
Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023]

Ofisi ya Bunge,
10 Barabara ya Morogoro
S.L.P 941,
40490 Tambukareli
DODOMA

8 FEBRUARI, 2024

YALIYOMO

Ukurasa

1.0	UTANGULZI	1
1.1	Muundo na Majukumu ya Kamati	2
1.2	Msingi wa Utekelezaji wa Shughuli za Kamati.....	2
1.3	Njia na Mbinu Zilizotumika.....	3
SEHEMU YA PILI.....		5
2.0	SHUGHULI ZILIZOTEKELEZWA NA UCHAMBUZI WA YALIYOBAINIKA.....	5
2.1	Utekelezaji wa Maazimio ya Bunge yaliyotokana na Taarifa ya Mwaka ya Shughuli za Kamati kwa 2022/2023.....	6
2.1.1	Sekta ya Maliasili na Utalii.....	6
2.1.2	Sekta ya Ardhi, Nyumba na Makazi.....	9
2.2	Ziara za Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo.....	10
2.2.1	Utekelezaji wa Miradi ya Sekta Maliasili na Utalii.....	11
2.2.2	Utekelezaji wa Miradi ya Sekta ya Ardhi.....	12
2.2.3	Maoni ya jumla kutokana na yaliyojitokeza wakati wa ukaguzi wa miradi.....	13
2.3	Kushughulikia Bajeti za Wizara.....	13
2.3.1	Mpango wa Makadirio wa Mapato na Matumizi kwa Mwaka 2023/2024.....	14
2.3.2	Utekelezaji wa Bajeti kwa kipindi cha nusu mwaka kati ya Julai-Desemba 2023.....	15
2.4	Kufuatilia Utekelezaji wa Shughuli zinazotekelezwa na Wizara	19
2.4.1	Yaliyobainika wakati wa ufuatiliaji wa Sekta.....	20
2.4.1.1	Mafanikio na Changamoto katika Sekta ya Maliasili na Utalii	20
SEHEMU YA TATU.....		52
3.0	MAONI NA MAPENDEKEZO.....	52
3.1	Maoni ya Jumla.....	52
3.1.1	Wizara ya Maliasili na Utalii.....	52
3.1.2	Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi.....	53
3.2	MAPENDEKEZO.....	54
3.2.1	Maboresho ya eneo la hifadhi ya ngorongoro	54
3.2.2	Utekelezaji wa bajeti kwenye miradi ya maendeleo kwa Wizara ya Maliasili na Utalii.....	54
3.2.3	Kuanzishwa kwa Akaunti Maalumu (Escrow Account) kwa ajili ya kuimarisha Uhifadhi na Kutangaza Utalii.....	55
3.2.4	Changamoto za Wanyamapori Wakali na Waharibifu.....	56
3.2.5	Kutungwa Kwa Sheria ya Uendeshaji wa Mamlaka ya Wanyamapori Tanzania (TAWA) na Mchakato wa kupandisha hadhi Wakala wa Misituta Tanzania (TFS)	56
3.2.6	Kutangaza vivutio vya Utalii Nchini.....	57
3.2.7	Changamoto za Taasisi za Utafiti za (TAFORI & TAWIRI)	58
3.2.8	Azimio la Bunge la kuridhia mapendekezo ya kurekebisha mpaka wa Hifadhi ya Taifa ya Ruaha	58
3.2.9	Mradi wa Usimamizi wa Maliasili Endelevu na Ukuaji wa Utalii Kanda ya Kusini (REGROW).....	59
3.2.10	Jumuiya za Hifadhi za Wanyamapori (WMAs)	59

3.2.11	Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi.....	60
3.2.12	Maboresho ya Mfumo wa Usimamizi wa Ardhi Nchini.....	61
3.2.13	Shirika la Nyumba la Taifa (NHC)	61
3.2.14	Mradi wa Uboreshaji Usalama wa Milki za Ardhi (LTIP)	62
3.2.15	Kupanga, Kupima na Kumilikisha Ardhi Nchini.....	62
3.2.16	Ukusanyaji wa Maduhuli ya Serikali kupitia Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi	63
3.2.17	Changamoto ya Kulipa Fidia katika Ardhi inayotwaliwa na Serikali na Wawekezaji toka kwa Wananchi.....	64
3.2.18	Utatuzi wa migogoro ya Ardhi nchini.....	65
SEHEMU YA NNE		66
4.0	HITIMISHO NA KUFUNGA HOJA.....	66
4.1	Hitimisho.....	66
4.2	Hoja.....	67

**TAARIFA YA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA ARDHI,
MALIASILI NA UTALII KUHUSU SHUGHULI ZA KAMATI KWA
MWAKA 2023**

SEHEMU YA KWANZA

1.0 UTANGULZI

Mheshimiwa Spika, awali ya yote namshukuru Mwenyezi Mungu, mwingi wa rehema kwa kuniwezesha kusimama mbele ya Bunge lako Tukufu ili niwasilishe taarifa hii ya Kamati. Aidha nitumie nafasi hii, kuwashukuru wajumbe wa Kamati kwa namna walivyojitoa kikamilifu kutekeleza majukumu yao kwa moyo na weledi mkubwa na hivyo kuwezesha

Kamati kukamilisha taarifa kwa wakati na ufanisi.

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023, naomba sasa kuwasilishe Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii kuhusu Shughuli za Kamati kwa Mwaka 2023. Taarifa hii inawasilisha Shughuli zilizotekelezwa na kamati kuanzia Februari 2023 hadi Januari, 2024.

Mheshimiwa Spika, taarifa hii imegawanyika katika sehemu kuu nne (4) kama ifuatavyo:-

- i) Sehemu ya Kwanza inatoa Utangulizi wenye kueleza Muundo na Majukumu ya Kamati, na kuanisha shughuli zilizotekelezwa na Kamati;
- ii) Sehemu ya Pili inafafanua namna Kamati ilivyotekeleza Majukumu yake na yaliyobainika wakati wa utekelezaji huo;
- iii) Sehemu ya Tatu inatoa Maoni, Ushauri na Mapendekezo ya Kamati; na
- iv) Sehemu ya Nne inahitimisha taarifa.

1.1 Muundo na Majukumu ya Kamati

Mheshimiwa Spika, Kamati ya Ardhi, Maliasili na Utalii ni miongoni mwa Kamati za Kisekta za Bunge lako Tukufu. Muundo wa kamati hii unajumuisha aina mbalimbali za Wabunge kama inavyoelekezwa na kanuni ya 135 (5) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023.

Aidha, Kwa mujibu Kifungu cha 6(8) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023, Kamati hii ina jukumu la kusimamia shughuli za Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi pamoja na Wizara ya Maliasili na Utalii.

Mheshimiwa Spika, Majukumu ya Kamati za Kisekta, yamebainishwa katika Kifungu cha 7 (1) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge. Majukumu hayo ni kama ifuatavyo: -

- a) Kushughulikia Bajeti za Wizara au Taasisi inazosisimamia;
- b) Kushughulikia Miswada ya Sheria na Mikataba inayopendekezwa kuridhiwa na Bunge iliyo chini ya Wizara inazosisimamia;
- c) Kushughulikia Taarifa za Utendaji za kila Mwaka za Wizara hizo; na
- d) Kufuatilia Utekelezaji wa Majukumu ya Wizara hizo.

Mheshimiwa Spika, napenda kulijulisha Bunge lako tukufu kwamba Kamati yangu imetekeleza kikamilifu wajibu wake katika kuzingatia matakwa ya Kanuni hiyo.

1.2 Msingi wa Utekelezaji wa Shughuli za Kamati

Mheshimiwa Spika, msingi wa utekelezaji wa majukumu ya Kamati umejengwa katika dhana ya Kikatiba kupitia ibara ya 8(1) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977. Kwa mujibu wa ibara hiyo, lengo kuu la Serikali ni ustawi wa wananchi. Ibara ya 62

na 63 zinasisitiza juu ya Wananchi kushiriki katika shughuli za Serikali yao kupitia chombo chao cha Uwakilishi ambacho ni Bunge. Katika ibara ya 96, Katiba inaelekeza Bunge kuunda Kamati mbalimbali ili kurahisha majukumu yake ya kuisimamia na kuishauri Serikali. Hivyo, basi Kamati inapotekeleza majukumu yake inafanya kwa niaba ya Bunge zima na wananchi kwa ujumla katika kuhakikisha Serikali inatimiza wajibu wa kuleta ustawi wa watu wake.

1.3 Njia na Mbinu Zilizotumika

Mheshimiwa Spika, katika kuhakikisha shughuli za Kamati, zinatekelezwa kikamilifu, kwa ufanisi na kwa mujibu wa Katiba, huku tukizingatia Kanuni za Kudumu za Bunge na kuhakikisha ustawi wa wananchi ambao ndio tunaowawakilisha, Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii ilitumia mbinu na njia mbalimbali katika kutekeleza majukumu yake. Njia hizo ni kama zifuatavyo: -

- i) Vikao vya kupokea, kuchambua na kujadili Taarifa za Wizara na Taasisi zake kwa lengo la kufahamu utendaji wao, mafanikio na changamoto zinazowakabili wakati wa utekelezaji wa majukumu yao;
- ii) Ziara za ukaguzi wa maeneo na miradi ya maendeleo kwa lengo la kujiridhisha hatua mbalimbali zilizofikiwa katika utekelezaji wake kwa kulinganisha na taarifa iliyowasilishwa katika vikao vya Kamati; na
- iii) Kushiriki mafunzo, semina na warsha mbalimbali kwa lengo la kujifunza na kubadilishana uzoefu na Wizara, Mashirika ya Umma, Taasisi Binafsi, Asasi za Kiraia na wadau wengine katika Sekta zinazosimamiwa na Kamati hii.

Mheshimiwa Spika, lengo la kutumia mbinu hizi tofauti ni kuwawezesha wajumbe wa Kamati kujielimisha kwa kiwango cha kutosha katika sekta ambazo wanawajibika kuzisimamia na kuishauri Serikali kwa niaba ya Bunge na wananchi kwa ujumla.

SEHEMU YA PILI

2.0 SHUGHULI ZILIZOTEKELEZWA NA UCHAMBUZI WA YALIYOBAINIKA

Mhewshimiwa Spika, katika kipindi cha kuanzia Februari, 2023 hadi Januari, 2024, Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii ilifanikiwa kutekeleza majukumu yake kama yalivyoanishwa katika Kifungu cha 7(1) cha Nyongeza ya nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023. Miongoni mwa Shughuli ambazo zilitekelezwa na Kamati katika kipindi hicho ni hizi zifuatazo: -

- i. Kufanya Ziara za ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo iliyotengewa fedha kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023;
- ii. Kupokea, kuchambua na kujadili Taarifa ya Utekelezaji wa bajeti kwa Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi na Wizara ya Maliasili na Utalii kwa Mwaka wa Fedha 2022/2023 na mwelekeo wa bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024;
- iii. Kupokea, kuchambua na kujadili Taarifa za Utendaji wa Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi na Wizara ya Maliasili na Utalii na Taasisi zinazosimamiwa na Wizara hizo;
- iv. Kushughulikia Azimio la Bunge la kuridhia kufutwa kwa Hifadhi ya Taifa ya Kigosi ili kuruhusu kuanzishwa kwa hifadhi ya msitu wa Kigosi;
- v. Kushughulikia Azimio la Bunge la kuridhia Kurekebisha Mpaka wa Hifadhi ya Taifa ya Ruaha;
- vi. Kukutana na Wadau wa Sekta za Maliasili, Uhifadhi, Utalii, Ardhi na Miliki;
- vii. Kushiriki Semina na warsha za Mafunzo; na
- viii. Kufuatilia utekelezaji wa Maazimio ya Bunge yaliyotokana na taarifa ya mwaka ya kamati.

2.1 Utekelezaji wa Maazimio ya Bunge yaliyotokana na Taarifa ya Mwaka ya Shughuli za Kamati kwa 2022/2023

Mheshimiwa Spika, katika taarifa ya mwaka ya shughuli za Kamati iliyowasilishwa Bungeni mwezi Februari, 2023 Kamati ililiomba Bunge lako Tukufu kukubali na kuridhia mapendekezo mbalimbali kwenye sekta za Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi na ile ya Maliasili na Utalii kuwa maazimio ambayo yangetekezwa na Serikali.

Mheshimiwa Spika, Kamati inalishukuru Bunge lako Tukufu, kwani kwa kauli moja, liliridhia mapendekezo yaliyowasilishwa na hivyo kuwa maazimio ya Bunge. Kamati ilipata muda wa kufuatilia utekelezaji wa maazimio hayo na kupokea taarifa ya utekelezaji kutoka Serikalini katika sekta inazosisimamia kama ifuatavyo: -

2.1.1 Sekta ya Maliasili na Utalii

Mheshimiwa Spika, Bunge lilitoa maazimio kumi (10) ambayo yalitakiwa kutekezwa na Serikali katika Sekta ya Maliasili na Utalii. Napenda kulifahamisha Bunge lako Tukufu kwamba, maazimio manne (04) yalitekezwa kikamilifu na maazimio mawili (02) yapo katika hatua mbalimbali za utekelezaji.

Mheshimiwa Spika, Kamati inasikitika kulitaarifu Bunge kuwa Serikali haikutekeleza kabisa maazimio manne (4) kama ilivyoagizwa na Bunge lako Tukufu. Aidha, maazimio hayo ni pamoja na Kushindwa kuandaa Muswada wa Sheria ya Mamlaka ya Wanyamapori Tanzania (TAWA); Kushindwa kukamilisha mchakato wa kuipandisha hadhi Wakala wa Misitani Tanzania (TFS) kuwa Mamlaka; Kushindwa kuanzisha Mchakato wa kuhisha Sera zilizopitwa na wakati; na Kuchukua hatua za haraka kwa wawekezaji wa Loji na Hoteli ambao wamekiuka masharti ya mikataba ikiwa ni pamoja na kuharakisha mchakato wa kuzirejesha Serikalini na kuzitafutia wawekezaji wenye uwezo wa kuzihudumia.

Mheshimiwa Spika, huko nyuma katika vikao vya Kamati na Wizara ya Maliasili na Utalii, mara kadhaa Serikali imekuwa ikiambia Kamati kuwa wapo katika hatua mbalimbali za kubadili sheria, kutunga sheria mpya na kuhuisha sera ambazo hata wao kama Wizara wanakiri zimepitwa na wakati. Wakati wa kuwasilisha taarifa ya utekelezaji wa maazimio ya Bunge, Kamati ilipohoji kwanini Azimio hili halikutekelezwa, Serikali kupitia Wizara ya Maliasili na Utalii iliitarifu Kamati kuwa bado inaamini sheria na sera zilizopo zinafaa kwa mazingira ya sasa, hivyo Azimio la Bunge litaendelea kuzingatiwa kwa kadiri ya mahitaji ya wakati, kinyume na msimamo wao wa awali.

Mheshimiwa Spika, hatua ya Wizara ya Maliasili na Utalii kutotekeleza Azimio hili inaweza kuleta hisia kwamba wapo baadhi ya watendaji ndani ya Serikali wanaonufaika na udhaifu wa Kitaasisi wa Wakala wa Misituta Tanzania (TFS) na Mamlaka ya Usimamizi wa Wanyamapori Tanzania (TAWA). Hisia hizi zinazotokana na ukweli kwamba pendekezo la kubadili, na kutunga sheria zilizoanzisha Taasisi hizi linalenga kuzifanya Taasisi hizi kujitegemea na kuongeza ufanisi katika utendaji na uwajibikaji wa moja kwa moja kama zilivyo taasisi zingine za Uhifadhi chini ya Wizara ya Maliasili na Utalii kama vile Shirika la Hifadhi za Taifa (TANAPA) na Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro (NCAA).

Mheshimiwa Spika, azimio lingine la Bunge lililitaka Serikali kuhakikisha taasisi za TANAPA, NCAA na TAWA zinabakia (retain) na kiasi cha **asilimia 30** ya makusanyo yao, na kiasi kingine kwenda mfuko mkuu wa Serikali. Msingi wa azimio hili ni kwamba hali ilivyo sasa, kiasi chote cha makusanyo ya taasisi hizi huenda mfuko mkuu wa Serikali. Kwa sababu hiyo, Taasisi hizi hutegemea fedha za mishahara, matumizi mengineyo (OC) na miradi ya maendeleo toka Serikalini. Hali hii inachangia kuzorota kwa shughuli za taasisi hasa kwa aina ya kazi zake ambazo ni kazi zinazohitaji fedha kwa

haraka ili kuhakikisha zinatengeneza miundombinu yao kukidhi mahitaji ya watalii.

Mheshimiwa Spika, Kuhusu Azmio hili, Serikali ilieleza kuwa imeona umuhimu wa hoja hii na kuanzisha akaunti maalumu (**escrow account**) ambayo itakuwa inatoa **asilimia 6** ikiwa na maana kuwa **asilimia 3** kwa ajili ya uhifadhi na **asilimia 3** kwa ajili ya kutangaza utalii kupitia taasisi hizi. Fedha hizi zitawekwa katika akaunti hiyo na taasisi hizi zitatakiwa kuorodhesha mahitaji yake na kuyapeleka hazina kwa ajili ya matumizi ya fedha hizi.

Mheshimiwa Spika, katika uchambuzi wake Kamati ilibaini kuwa wazo hili la Serikali linatoa mwanya wa fedha za umma kuchezewa kwani halitokani na mpango wa bajeti, sheria yoyote ile wala ushauri wa Bunge. Utaratibu wa kufungua akaunti maalum (Escrow account) hufanyika pale kunapokuwa na mgogoro wa pande mbili juu ya mgawanyo wa mapato ya fedha zao, ambapo pande hizo hutunza fedha hizo katika akaunti hiyo hadi pale suluhu ya mgogoro huo itakapopatikana. Swali la kujiuliza, Je, kuna mgogoro wa mgawanyo wa mapato kati ya taasisi hizi na Hazina? Na kama hakuna, kwa nini Hazina waje na wazo hili?

Mheshimiwa Spika, fedha zinazokuwa kwenye akaunti hii maalumu hata ukaguzi wa matumizi yake huwa sio wa kawaida. Kamati inaona suluhu pekee ya kushughulika na matatizo ya taasisi hizi za Uhifadhi, ni kuhakikisha wanabaki na sehemu ya fedha wanazokusanya kwa ajili ya taasisi hizi kujiendesha kwa ufanisi kwa kuzingatia aina na mazingira ya kazi zao. Hii itahakikisha kuwa matumizi ya fedha hizi ambazo ni fedha za Umma zinakaguliwa na Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali (CAG).

2.1.2 Sekta ya Ardhi, Nyumba na Makazi

Mheshimiwa Spika, Katika sekta hii, Kamati ilitoa mapendekezo nane (8) ambayo Bunge lako Tukufu liliridhia na kuwa maazimio ya Bunge. Katika maazimio hayo, Kamati inapenda kulijulisha Bunge lako Tukufu kuwa Serikali imetekeleza kwa ukamilifu maazimio manne (4) na maazimio mengine manne (4) yapo katika hatua mbalimbali za utekelezaji. Aidha, maazimio yaliyo katika hatua mbalimbali za utekelezaji ni kama yafuatayo; kutokuwepo kwa mabaraza ya ardhi na nyumba katika kila Wilaya nchini, taasisi na mashirika ya umma kutokulipa kodi ya pango, kuhuishwa kwa sera mbalimbali zilizopitwa na wakati na kuanzishwa kwa mamlaka ya kusimamia sekta ya Nyumba nchini (Real Estate Regulatory Authority).

Mheshimiwa Spika, hadi sasa Serikali imefanikiwa kuanzisha mabaraza **96** ya ardhi na nyumba nchini huku kukiwa na ongezeko la mabaraza **11** tangu Bunge lilipotoa azimio la kuanzisha mabaraza ya ardhi na nyumba katika Wilaya zote nchini. Kamati inaipongeza Serikali kwa kuanza kutekeleza azimio hili ambalo linalengo la kusaidia katika kutatua migogoro ya ardhi nchini na kuwahudumia wananchi kwa karibu bila kufuata huduma mbali. Hata hivyo, Kamati inapenda kuisisitiza Serikali kuendelea na utekelezaji wa azimio hili hadi kufikia mabaraza **139** katika Wilaya zote nchini.

Mheshimiwa Spika, Serikali kupitia Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi ilijulisha kamati kwamba Sera ya Ardhi ya Mwaka 1995 inahuishwa ili kuendana na wakati wa sasa na tayari ilikwisha ridhiwa na Baraza la Mawaziri huku Sera ya Nyumba na Maendeleo ya Makazi mchakato wake ukiwa umefikia hatua ya kujadiliwa na Kamati ya Wataalam ya Makatibu Wakuu (IMTC). Aidha, mchakato wa kuanzishwa kwa sheria ya Miliki (Real Estate Act) umeanza na upo katika hatua ya Wizara kukusanya maoni ya wadau.

Kamati inapenda kuisisitiza Serikali kukamilisha mchakato huo ili maazimio yawe yametekelezwa kwa ukamilifu.

Mheshimiwa Spika, hadi kufikia Disemba 2023, Wizara ilikuwa imefanikiwa kukusanya takribani kiasi cha **Shilingi bilioni 32** kati ya **Shilingi bilioni 123** ambazo taasisi na mashirika mbalimbali ya umma zinadaiwa kama pango la ardhi (Land Rent) nchini. Kamati kuipongeza Wizara kukusanya kiasi hicho ambacho ni sawa na **asilimia 26** ya deni lote. Aidha, Kamati inazitaka taasisi na mashirika yote ya umma nchini yanayodaiwa kulipa kodi ya pango la ardhi.

2.2 Ziara za Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo

Mheshimwa Spika, ili kuzingatia masharti ya Kanuni ya 117(1) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023 Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii ilipanga kufanya ziara ya ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo ipatayo Sita (06) iliyopo katika Mikoa ya Arusha, Manyara na Kilimanjaro. Miradi iliyotembelewa na kukaguliwa ni pamoja na:-

- a) Mradi wa Ujenzi wa Barabara ya Kushuka Ndani ya Kreta (Seneto Descend Road) katika eneo la Ngorongoro;
- b) Mradi wa Kiwanja cha Ndege na Jengo la kupokelea Wageni katika Hifadhi ya Taifa Tarangire;
- c) Mradi wa Ukarabati wa Maonesho na Maktaba katika eneo la Azimio la Arusha na Elimu Viumbe;
- d) Utekelezaji wa Shughuli za Chuo cha Viwanda vya Misititu (FITI);
- e) Mradi wa Kupanga, Kupima na Kumilikisha ardhi (KKK); na
- f) Mradi wa Uimarishaji wa Mipaka Kimataifa.

2.2.1 Utekelezaji wa Miradi ya Sekta Maliasili na Utalii

a) Mradi wa Ujenzi wa Barabara ya Kushuka Ndani ya Kreta (Seneto Descend Road) Katika eneo la Ngorongoro

Mheshimiwa Spika, utekelezaji wa mradi huu ulilenga kuhakikisha kuwa vivutio vya utalii katika eneo la Ngorongoro Kreta vinafikika wakati wote wa mwaka, hivyo kuongeza idadi ya watalii na ongezeko la mapato yatokanayo na Utalii.

Mradi huu ulitekelezwa kwa kutumia teknolojia ya mawe ambayo ni rafiki katika uhifadhi wa mazingira.

Kamati ilijulishwa kuwa mradi huu umetekelezwa kwa sehemu nne ambazo ni ukaguzi na upimaji wa barabara, usanifu, uchongaji wa mawe ya kujengea barabara na ujenzi wa barabara. Mradi huu umekamilika kwa asilimia 100 na tayari umeanza kutumika.

b) Mradi wa Kiwanja cha Ndege na Jengo la Kupokelea Wageni katika Hifadhi ya Taifa ya Tarangire

Mheshimiwa Spika, utekelezaji wa mradi huu unalenga kuboresha miundombinu ya uwanja ili uweze kukidhi matakwa ya viwanja vya Kimataifa (ISO 9001:2015). Hadi Kamati inatembelea na kukagua mradi huu ulikuwa umetekelezwa kwa **asilimia 60**, huku kukiwa na kusimama kwa mradi kulikosababishwa na Mkandarasi kucheleshewa malipo yake.

Mheshimiwa Spika, Kamati inashauri Serikali kuhakikisha kuwa inachukua hatua za haraka ili mradi huu uweze kukamilika kwa wakati na kuanza kutumika, hivyo kuboresha mazingira ya kupumzika wageni wanaoingia na kutoka hifadhini kupitia kiwanja kidogo cha ndege cha Kuro.

b) Mradi wa Ukarabati wa Maonyesho na Maktaba katika eneo la Azimio la Arusha na Elimu Viumbe

Mheshimiwa Spika, Mradi huu unalenga kuongeza idadi ya Watalii katika eneo la Makumbusho ya Taifa hadi kufikia lengo la Watalii milioni mbili katika eneo hilo mahsusi.

Mheshimiwa Spika, hadi kamati inaenda kutembelea na kukagua utakekelezaji wa mradi huu, mradi ulikuwa umefikia asilimia 93 ikiwa imehusisha ujenzi wa vyoo, mfumo wa TEHAMA, mfumo mpya wa umeme na ujenzi wa ukumbi mkubwa wa maonyesho na maktaba.

Mheshimiwa Spika, Kamati inashauri Serikali ihakikishe upatikanaji wa kangavuke (generator) na tenki la kuhifadhi maji ili kukidhi dharula ya umeme na maji kwenye kituo ikiwa ni pamoja na kununua gari la shughuli za vituo vya makumbusho ya Taifa.

2.2.2 Utekelezaji wa Miradi ya Sekta ya Ardhi

a) Mradi wa Kupanga, Kupima na Kumilikisha (KKK) katika Shamba la Valeska

Mheshimiwa Spika, mradi huu unatekelezwa kwa utaratibu wa Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi kwa kutoa Mikopo ya fedha isiyo na riba kwa halmashauri nchini. Katika mwaka wa fedha 2022/2023 Wizara iliidhinishiwa na Bunge kiasi cha **Shilingi 5,358,166,155.56** kwa ajili ya utekelezaji mradi huu kwenye halmashauri mbalimbali nchini.

Kamati ilitembelea na kukagua utekelezaji wa mradi wa KKK katika shamba la Valeska lililopo Halmashauri ya Wilaya ya Meru, Mkoani Arusha.

b) Mradi wa Uimarishaji wa Mipaka Kimataifa

Mheshimiwa Spika, mradi huu ni wa uimarishaji wa mipaka ya kimataifa kati ya Tanzania na Kenya hususani eneo la Namanga. Kwa ujumla mpaka wa Kenya na Tanzania unakabiliwa kuwa na urefu wa kilomita 818 ambapo kilomita 758 ni eneo la nchi kavu na kilomita 60 ni eneo la maji. Mradi huu uliidhinishiwa **Shilingi 2,495,830,550/=** kwa mwaka wa fedha 2022/2023. Kamati ililiridhishwa na hali ya uimarishaji wa mpaka na usalama katika eneo hilo.

2.2.3 Maoni ya jumla kutokana na yaliyojitokeza wakati wa ukaguzi wa miradi

Mheshimiwa Spika, Kamati inapenda kutoa maoni ya jumla katika eneo la ukaguzi wa miradi kama ifuatavyo:-

- a) Fedha za miradi ya maendeleo ziwe zinapatikana kwa wakati na kwa kiwango kilichopangwa ili kuwezesha utekelezaji sawia wa miradi ya maendeleo;
- b) Bajeti iongezwe kwa ajili ya uimarishaji wa mipaka ya kimataifa ili kukamilisha miradi hiyo;
- c) Wananchi waelimishwe kuhusu umuhimu wa kulinda alama za mpaka kwa kuepuka kuendesha shughuli za kilimo na za kijamii;
- d) Kutengeneza miundombinu ya barabara katika maeneo ya mipaka ili kuwezesha usafirishaji wa vifaa na utekelezaji wa kazi kikamilifu;
- e) Serikali ihakikishe inatumia teknolojia ya ujenzi wa barabara za maeneo ya hifadhi kwa kutumia mawe kwani ni wa gharama nafuu, rafiki kwa mazingira na uhifadhi na barabara zitadumu kwa muda mrefu;

2.3 Kushughulikia Bajeti za Wizara

Mheshimiwa Spika, Kamati ilitekeleza jukumu hili la kuchambua na kupitia bajeti za Wizara zote mbili na taasisi

zake. Jukumu hili ni kwa mujibu wa fasili ya 117 (2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023.

2.3.1 Mpango wa Makadirio wa Mapato na Matumizi kwa Mwaka 2023/2024

i) Wizara ya Maliasili na Utalii (Fungu 69)

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2023/2024, Wizara ilitengewa na kupitishiwa na Bunge lako Tukufu kiasi cha Shilingi 654,668,208,000/= ikiwa ni ongezeko lako asilimia 2.7 kulinganisha na mwaka wa fedha 2022/2023 ambapo Wizara ya Maliasili na Utalii ilitengewa Shilingi 624,142,732,000/=. Aidha, fedha zilizoidhiishwa na Bunge lako Tukufu kwa ajili ya kutekeleza miradi ya maendeleo ni Shilingi 168,166,759,000/=: kati ya hizo Shilingi 109,879,593,000/ = sawa na asilimia 65 ya fedha zote za maendeleo ni fedha za ndani na Shilingi **58,287,166,000/=** sawa na **asilimia 35** ni fedha za nje.

ii) Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi (Fungu 48)

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2023/2024, Wizara iliidhinishiwa na Bunge lako Tukufu kiasi cha Shilingi 163,169,880,000/=. Aidha, katika fedha hizo, kiasi cha Shilingi 82,126,645,000/= kilikuwa ni kwa ajili ya miradi ya maendeleo ambapo Shilingi bilioni 14,006,000,000/= ni fedha za ndani na Shilingi bilioni 68,120,645,000/= zikiwa ni fedha za nje.

iii) Tume ya Matumizi bora ya Ardhi (Fungu 03)

Mheshimiwa Spika, katika mwaka wa fedha 2022/2023, Tume iliidhinishiwa Shilingi 4,867,704,000/= tu kwa ajili ya matumizi ya kawaida na maendeleo. Aidha, katika mwaka wa fedha 2023/2024, Bunge lako Tukufu lilifanya uamuzi wa kuiongezea bajeti Tume hadi kufikia Shilingi

8,202,628,000/= ikiwa ni ongezeko la zaidi ya asilimia 68 baada ya kupokea ushauri wa Kamati na kuzingatia umuhimu wa Tume katika kupima na kupanga ardhi ya nchi yetu.

Mheshimiwa Spika, Kamati inapenda kulishukuru Bunge lako Tukufu na Serikali kwa kuona na kuzingatia ushauri wa Kamati. Katika fedha zilizoidhinishwa kwa ajili ya Tume ya Mipango ya Matumizi bora ya Ardhi, kiasi cha **Shilingi 3,410,000,000/=** zilikuwa ni fedha za miradi ya maendeleo ikiwa ni ongezeko la zaidi ya asilimia 140 ya fedha za maendeleo kulinganisha na mwaka wa fedha 2022/2023 ambapo zilikuwa **Shilingi 1,410,000,000/=** tu.

2.3.2 Utekelezaji wa Bajeti kwa kipindi cha nusu mwaka kati ya Julai-Desemba 2023

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipata fursa ya kuchambua utekelezaji wa bajeti za Wizara zote mbili kwa kipindi cha nusu Mwaka kuanzia Julai hadi Disemba, 2023. Katika uchambuzi huo, Kamati ilijikita katika kuangalia ukusanyaji wa maduhuli na fedha zilizopokelewa na Wizara na Taasisi zake.

i) Wizara ya Maliasili na Utalii (Fungu 69)

Mshemiwa Spika, kwa upande wa maduhuli hadi kufikia tarehe 30 Disemba, 2023, Wizara na taasisi zake ilikuwa imefanikiwa kukusanya kiasi cha **Shilingi 572,905,619,470.92** sawa na **asilimia 64.88** ya lengo la makusanyo kwa mwaka wa fedha 2023/2024.

Mheshimiwa Spika, hadi kufikia tarehe 30 Disemba, 2023, Wizara na taasisi zake ilikuwa imepokea kiasi cha **Shilingi 272,657,107,509.68** ikiwa ni fedha kwa ajili ya matumizi ya kawaida na miradi ya maendeleo. Kiasi hicho ni sawa na **asilimia 41.51** ya bajeti yote iliyoidhinishwa na Bunge lako Tukufu kwa mwaka wa fedha 2023/2024.

Mheshimiwa Spika, katika fedha hizo kiasi cha **Shilingi 242,430,783,506.68** ni fedha za matumizi ya kawaida ikiwa ni pamoja na mishahara na matumizi mengino sawa na **asilimia 49.83** ya lengo. Kwa upande mwingine, fedha za maendeleo zilizopokelewa ni **Shilingi 30,226,324,003/=** tu sawa **asilimia 17.97** ya lengo.

Mheshimwa Spika, Kamati inaomba Wizara ya Fedha kuhakikisha inaongeza kasi ya kutoa fedha za Miradi ya Maendeleo kwa Wizara na Taasisi zake kwani Wizara hii ni Wizara inayoongoza katika kuchangia fedha za kigeni nchini. Miradi ya Maendeleo katika Wizara hii inahusisha ukarabati wa miundombinu katika maeneo ya hifadhi ambayo ndio vivutio vya utalii nchini.

Mheshimiwa Spika, kwa jinsi hali ya miundombinu ilivyo katika maeneo ya hifadhi zetu zikiwemo mbuga za wanyama, eneo la Ngorongoro na maeneo mengine ya uhifadhi, na ukizingatia juhudi na mipango ya Kutangaza Utalii nchini ilivyo, itafika mahali maeneo yetu ya vivutio na yatashindwa kuhudumia ongezeko kubwa la idadi ya Watalii wanaoingia nchini. Hivyo, kuna haja ya kufanya jitihada za makusudi katika kuhakikisha kuwa Wizara na Taasisi zake wanapewa fedha zote za miradi ya maendeleo kama ilivyoidhinishwa na Bunge kwa wakati.

ii) **Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi (Fungu 48)**

Mheshimiwa Spika, Wizara ilipanga kukusanya maduhuli kiasi cha **Shilingi 300,000,000,000/=** kutoka vyanzo vyake vya ndani. Hadi kufikia Disemba, 2023 Wizara ilikuwa imekusanya Shilingi **76,642,421,871.02** sawa na **asilimia 26** tu ya lengo la makusanyo. Mwenendo wa ukusanyaji wa maduhuli ni wa kusuasua na hauridhishi kabisa katika Wizara hii.

Mheshimiwa Spika, Katika kujadili, Wizara ilieleza Kamati kuwa kusuasua kwa makusanyo ya maduhuli kumechangiwa na uamuzi wa Serikali kupitia Sheria ya Fedha kuhamisha makusanyo ya Kodi ya pango la ardhi (Land Rent) kukusanywa na Mamlaka ya Serikali za Mitaa .

Mheshimiwa Spika, pamoja na nia nzuri ya Serikali, Kamati ilibaini kuwa kuna changamoto kadhaa ambazo zimefanya zoezi la ukusanyaji wa pango la ardhi (Land Rent) kusuasua kwani hadi kufikia Disemba, 2023, hakuna Halmashauri iliyokuwa imekusanya mapato hayo. Changamoto zilizochangia ni halmashauri kutokuwa na nguvu ya kisheria ya kuchukua hatua kwa wadaiwa na kukosekana kwa mfumo mahsusi wa ukusanyaji katika ngazi za halmashauri kwani halmashauri zinatumia mfumo wa TAUSI wakati Wizara ya Ardhi wanatumia mfumo ya MORIS na ILMIS ambayo ina kanzidata za maeneo yote yanayotakiwa kulipiwa pango la ardhi.

Mheshimiwa Spika, hii ilipelekea Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi kuendelea kukusanya kodi hii kwa kuchelewa kwani walitegemea halmashauri zingeanza kukusanya mara moja baada ya mwaka wa fedha 2023/2024 kuanza. Hata hivyo, Wizara imekumbana na changamoto ya kukosa fedha za kugharamia shughuli za ukusanyaji (facilitation fund) kwa ufanisi kama ilivyokuwa awali.

Mheshimiwa Spika, Aidha, Wizara ilipokea kiasi cha **Shilingi 140,030,291,858.20** ikiwa ni fedha kwa ajili ya kulipa madeni mbalimbali za Wizara. Kamati inapenda kuipongeza Serikali kupitia Hazina kwa kuhakikisha Wizara inapokea fedha hizi ili kulipa madeni yakiwemo ya wazabuni, wakandarasi na watumishi wake. Ongezeko la kiasi hiki cha fedha, kinafanya jumla ya

Bajeti ya Wizara kwa mwaka 2023/2024 kuwa kiasi cha **Shilingi 303,200,171,858.20**.

Mheshimiwa Spika, hadi kufikia Disemba, 2023 Wizara ilipokea kiasi cha **Shilingi 194,854,758,623.52**. Katika fedha zilizopokelewa kiasi cha **Shilingi 160,132,526,394.72** zilizokuwa ni fedha za Maendeleo. Kiasi hiki kilichopokelewa ni sawa na **asilimia 64** ya bajeti yote kwa mwaka wa fedha 2023/2024. Aidha, Wizara na taasisi zake ilikuwa imetumia asilimia **95** ya fedha zote ilizokuwa imezipokea toka hazina.

Mheshimiwa Spika, hali hii inaonyesha dhamira ya dhati na utashi wa kisiasa (political will) ya Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania katika kushughulikia migogoro ya ardhi kwa kuiwezesha Wizara kifedha ili kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi hivyo kuhakikisha Ilani ya Uchaguzi ya CCM 2020 inatekelezwa kwa vitendo hasa kufikia lengo la kupima viwanja 500,000 hadi kufikia mwaka 2025.

iii) Tume ya Mipango ya Matumizi bora ya Ardhi (Fungu 03)

Mheshimiwa Spika, hadi kufikia Disemba, 2023 Tume ya Mipango ya Matumizi bora ya Ardhi ilikuwa imepokea kiasi cha **Shilingi 4,729,337,930** sawa na **asilimia 57.65** ya bajeti iliyoidhinishwa na Bunge lako Tukufu .Vile vile Tume iliendelea kupokea **Shilingi 927,722,500** kutoka Benki ya Maendeleo ya Afrika (AFDB) kwa ufadhili wa Mfuko wa Ushirikiano wa Kiuchumi wa Korea na Afrika (KOEFEK) ambazo zimetokana na kuandika andiko kwa ajili ya kuandaa mipango ya matumizi ya ardhi ; na **Shilingi 1,691,128,150** ni michango ya wadau ambayo imetokana na uhamasishaji wa matumizi bora ya ardhi.

2.4 Kufuatilia Utekelezaji wa Shughuli zinazotekelezwa na Wizara

Mheshimiwa Spika, fasili ya 7(1)(d) ya Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Bunge, inazitaka Kamati za Kisekta kufanya ufuatiliaji wa shughuli mbalimbali zinazotekelezwa na Wizara zinazosimamiwa na Kamati. Kwa kuzingatia sharti hilo la kikanuni, Kamati imetekeleza shughuli mbalimbali za ufuatiliaji wa shughuli zinazotekelezwa na Wizara ya Ardhi Nyumba na Maendeleo ya Makazi na Wizara ya Maliasili na Utalii. Shughuli hizo zinajumuisha ufuatiliaji wa utekelezaji wa Bajeti kama ilivyoainishwa hapo mwanzo, kwa dhumuni la kujiridhisha kuwa malengo yaliyokusudiwa na bajeti hizo yanafikiwa. Shughuli hii ilitekelezwa kwa kupokea taarifa za utekelezaji wa bajeti kutoka Wizara zote mbili za kisekta zinazosimamiwa na Kamati.

Mheshimiwa Spika, Kamati pia ilifanya ufuatiliaji wa Utendaji wa Wizara na Taasisi zake kwa kupokea taarifa mbalimbali za utendaji katika vikao mbalimbali vya Kamati. Lengo la shughuli hii ni kujiridhisha kwamba dhima ya ustawi wa wananchi kupitia sekta zinazosimamiwa na Wizara hizi inafikiwa kikamilifu.

Mheshimiwa Spika, Kamati pia ilifanya ziara za ufuatiliaji kwa lengo la kujiridhisha na tija inayopatikana katika miradi na program zinazotekelezwa na Wizara zinazosimamiwa na Kamati. Kutokana na Ziara hizo Kamati iliweza kuwianisha taarifa zinazotolewa na Serikali kuhusu tija na mafanikio na hali halisi iliyopo kwenye maeneo husika. Kamati ilitembelea Pori la Akiba Wami-Mbiki katika Mikoa ya Morogoro na Pwani kwa ajili ya kuona miradi inayotekelezwa kwa fedha za Mpango wa maendeleo kwa ustawi wa Taifa na Mapambano dhidi ya UVIKO-19, Eneo la Msomera –Tanga kuona maendeleo na hatua zilizofikiwa katika kuhamisha kwa hiari wananchi toka eneo la Mamlaka ya Hifadhi ya Ngorongoro, Hifadhi ya Taifa Mikumi kuona moja ya Mradi wa Kuboresha Usimamizi wa Maliasili

na Kukuza Utalii Kusini mwa Tanzania (REGROW), Kijiji cha Mwadela Wilayani Maswa Mkoa wa Simiyu kuona na kukagua utekelezaji wa Mradi wa Uboreshaji wa Usalama wa Milki za Ardhi (LTIP) na Jijini Arusha kuona mradi wa Maboresho ya Mfumo wa Usimamizi wa Ardhi nchini.

Mheshimiwa Spika, kabla ya uchambuzi wa bajeti za Wizara kwa Mwaka 2022/2023 Kamati ilitembelea na kukagua miradi sita (6) iliyotekelezwa na wizara hizi pamoja na taasisi zilizo chini yake kwa mujibu wa Kanuni ya 118 (4) ya Kanuni za Kudumu za Bunge Tolea la Februari, 2023. Aidha, Kamati pia ilipata fursa ya kuchambua taarifa ya utekelezaji wa bajeti ya mwaka wa fedha 2023/2024 kwa kipindi cha nusu mwaka kati Julai na Disemba kama ilivyoonyeshwa hapo awali kwenye taarifa hii.

2.4.1 Yaliyobainika wakati wa ufuatiliaji wa Sekta

Mheshimiwa Spika, katika kipindi cha kuanzia Januari, 2023 hadi Februari, 2024, Kamati ilipokea na kujadili taarifa 46 ambapo taarifa 14 ni za Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi na taarifa 32 ni za Wizara ya Maliasili na Utalii. Lengo la kupokea na kujadili Taarifa hizi ni kuiwezesha Kamati kulisaidia Bunge kutekeleza majukumu yake kwa kuzingatia Ibara ya 63 (2) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ambayo imelipa Bunge mamlaka ya kuisimamia na kuishauri Serikali.

2.4.1.1 Mafanikio na Changamoto katika Sekta ya Maliasili na Utalii

Mheshimiwa Spika, Sekta ya Maliasili na Utalii ni sekta mtambuka ambayo imekuwa na mchango mkubwa katika uhifadhi wa mazingira hivyo kutunza ikolojia, uoto wa asili na viumbe hai ambao wapo katika hatari ya kutoweka duniani. Sekta hii ina mchango mkubwa katika ustawi wa wananchi, ukuaji wa uchumi na sekta inayohakikisha uchumi wa nchi yetu unakuwa stahimilivu kwa wakati wote kwa kuchangia kiasi kikubwa cha fedha za kigeni

kuliko sekta zote za uchumi nchini. Uchambuzi wa taarifa uliofanywa na Kamati, umewezesha kubaini mafanikio na changamoto katika utekelezaji wa majukumu ya sekta ya Maliasili na Utalii kwenye miradi na taasisi zake kama ifuatavyo;

a) Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro

Mheshimiwa Spika, Sheria ya Mamlaka ya Hifadhi ya eneo Ngorongoro (1959) iliweka msingi wa matumizi ya ardhi ya eneo la Ngorongoro kama eneo la matumizi mseto (Multiple Land use) kwa shughuli za Uhifadhi na shughuli za binadamu zinazozingatia uhifadhi ili kulinda ikolojia ya eneo la Ngorongoro ikiwa ni pamoja na mimea, wanyama na vyanzo vya maji katika eneo la hifadhi.

Mheshimiwa Spika, hata hivyo kutokana na ongezeko la watu na shughuli za binadamu ikiwemo ufugaji na kilimo ambapo inapelekea ushindani wa rasilimali (resources competition) kati ya wakazi wa Eneo la hifadhi na viumbe hai wengine kwenye hifadhi, eneo hili ambalo ni moja ya eneo la urithi wa dunia lipo hatarini kupoteza ikolojia yake, hali iliyopelekea Kamati kuishauri Serikali kuchukua hatua za kuhamisha wakazi wa Ngorongoro kwa hiari kutoka eneo la hifadhi.

Mheshimiwa Spika, zoezi la kuwahamisha wakazi wa Ngorongoro kwa hiari lilianza Februari, 2022 ikiwa ni awamu ya kwanza ya zoezi hili na kukamilika mwezi Julai, 2023. Utekelezaji wa Mradi wa kuhamishawananchi waishio eneo la Hifadhi ya Ngorongoro awamu ya pili ulianza Mwezi Julai, 2023. Vipengele vya mradi katika awamu hii vinahusisha; ujenzi wa nyumba 5000, ujenzi wa

miundombinu ya huduma za kijamii, kutoa elimu na uhamasishaji, kuwezesha uthamini wa mali na kuhamisha kaya zilizojiandikisha kuhama kwa hiari kwenda Msomera, Kitwai, Saunyi na maeneo mengine watakayochagua wananchi wenyewe. Awamu yakwanza Serikali ilijenga nyumba 503 katika kijiji cha Msomera na kuwezesha kaya 551 kuhamia zikiwa na jumla ya watu 3,010, mifugo 15,521.

Mheshimiwa Spika, Kamati imeridhika na uratibu mzuri wa zoezi hili ambalo ni la hiari na linalozingatia haki za binadamu ambapo Serikali inawapa huduma zote muhimu kama vile chakula, nyumba, elimu na afya, miundombinu ya maji, mawasiliano, umeme, majosho, na vitalu vya malisho ya mifugo.

Mheshimiwa Spika, Pamoja na mafanikio makubwa yaliyopatikana katika utekelezaji wa mpango huu, Kamati ilibaini kuwepo kwa changamoto mbalimbali ikiwa ni pamoja na; upotoshwaji unaofanywa na baadhi ya Taasisi zisizo za kiserikali pamoja na baadhi ya watu waliopo ndani na nje ya nchi; na watu wasiokuwa na sifa za kuhamishwa kutaka kutumia fursa hii ili wahamishwe kinyume na taratibu. Kamati inapenda kuipongeza Serikali kupitia Wizara ya Maliasili na Utalii pamoja na Jeshi la Wananchi Tanzania kwa namna wanavyoendelea na utekelezaji wa mradi huu.

Mheshimiwa Spika, kwa kuwa zoezi hili limeonyesha muitiko mkubwa toka kwa wakazi wa Ngorongoro kutokana na uhamasishaji uliofanywa na Serikali, ni rai ya Kamati kuwa

Serikali ihakikishe inaongeza kasi katika kutekeleza mradi huu.

b) Mamlaka ya Usimamizi wa Wanyamapori (TAWA)

Mheshimiwa Spika, Mamlaka ya Usimamizi wa Wanyamapori Tanzania (TAWA) ilianzishwa kwa Amri ya Serikali (establishment order) kupitia Kifungu cha 8 cha Sheria ya Kuhifadhi Wanyamapori Na. 5 ya Mwaka 2009 na kutangazwa kwa kuchapishwa kwenye Gazeti la Serikali Na. 135 la tarehe 09 Mei 2014, pamoja na marekebisho yaliyochapishwa katika gazeti la Serikali Na. 20 la tarehe 23 Januari 2015. TAWA ilianzishwa ili kusimamia mapori ya akiba, mapori tengefu, jumuiya za hifadhi ya wanyamapori na maeneo ya ardhi oevu ambapo Mamlaki hii inasimamiwa na Bodi ya Ushauri.

Mheshimiwa Spika, pamoja na majukumu mengine, Mamlaka ya Usimamizi wa Wanyamapori (TAWA) imekasimiwa jukumu la usimamizi wa Uwindaji wa Kitalii nchini. Uwindaji wa kitalii hufanyika kwa madhumuni ya kupata burudani (sport) na kupata nyara (trophies) ambazo ni sehemu ya mnyama aliyewindwa kama vile mifupa, meno, damu, manyoya, ngozi, fuvu, pembe, kucha na nyama.

Mheshimiwa Spika, Uwindaji huu hufanyika kwa kuzingatia Sheria ya Uhifadhi Wanyamapori, Sura 283 mapitio ya mwaka, 2022 na Kanuni za Uwindaji wa Kitalii za mwaka 2015 na marekebisho yake na mikataba ya kimataifa (Mkataba wa kusimamia biashara ya wanyamapori na mimea iliyo hatarini kutoweka -

CITES) ambayo Jamhuri ya Muungano wa Tanzania imeridhia.

Mheshimiwa Spika, Ibara ya 67(a)(i) ya ilani ya uchaguzi ya Chama cha Mapinduzi - CCM ya mwaka 2020-2025, imeelekeza Serikali kuhakikisha inakuza na kuimarisha uwindaji wa wanyamapori ili kuongeza mchango wa sekta katika uchumi wa Taifa. Hapa nchini, uwindaji huu huchangia fedha za kigeni. Serikali hukusanya takribani **Dola za Marekani Milioni 12.8** kwa mwaka kutokana na uwindaji wa kitalii. Vilevile huchangia zaidi ya asilimia sitini (60%) ya mapato ya TAWA. Pamoja na utekelezaji wa jukumu hilo, TAWA bado inaendeshwa kwa tamko la uanzishwaji wake huku ikiwa na bodi ya ushauri badala ya bodi tendaji.

c) Shirika la Hifadhi za Taifa Tanzania (TANAPA)

Mheshimiwa Spika, Shirika la Hifadhi za Taifa Tanzania (TANAPA) ni Taasisi ya Umma yenye dhamana ya kusimamia na kuendeleza maeneo yaliyoanzishwa kisheria kuwa Hifadhi za Taifa. Shirika lilianzishwa Mwaka 1959 kupitia Sheria ya Hifadhi za Taifa Sura ya 412 (kwa sasa Sura ya 282). Hadi sasa Shirika linasimamia hifadhi za Taifa ishirini na moja (21) zikiwa na ukubwa wa eneo la kilometa za **mraba 96,908.88** sawa na takribani **asilimia 10.2%**.

Mheshimiwa Spika, pamoja na Hifadhi za Taifa 16 zilizokuwepo awali, Shirika limeendelea kusimamia maeneo ya Hifadhi mpya za Taifa tano (5) zilizoongezeka Mwaka 2019 (Burigi-Chato, Ibanda-Kyerwa, Rumanyika-Karagwe, Mto Ugalla na

Nyerere) kwa weledi mkubwa ili kuhakikisha yanakuza utalii na kuimarisha uhifadhi.

Mheshimiwa Spika, katika kipindi kati ya Januari na Disemba, 2023, Shirika lilifanya shughuli mbalibali ikiwa ni pamoja na Kulinda na Kuimarisha Mipaka ya Hifadhi, kupunguza matukio ya ujangili ndani na pembezoni mwa Hifadhi za Taifa Kwa kuwezesha doria dhidi ya ujangili kufanyika katika hifadhi zote na kuimarisha mahusiano yake na jamii zinazoishi kwenye Vijiji vinavyopakana na hifadhi za Taifa kwa kutoa elimu ya uhifadhi na kuchangia shughuli za maendeleo kupitia miradi ya ujirani mwema (support for community initiated projects-SCIP na TANAPA Income Generating Project-TIGP).

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio hayo hapo juu, Shirika linakabiliwa na changamoto ya ufinyu wa Bajeti ya uendeshaji kwani bajeti ya hifadhi 16 ndio inatumika kuendeshea hifadhi 21, pamoja na kanda nne, vituo 5 vya Malikale na ofisi mbili Kiunganishi zilizopo Dar es Salaam na Dodoma. Hali hii ya ufinyu wa bajeti imechangia kushuka kwa ubora wa huduma zinazotolewa na Shirika pamoja na kudorora kwa shughuli za uhifadhi hivyo kupunguza ufanisi katika utendaji wa Shirika.

d) Taasisi ya Utafiti wa Misitu Tanzania (TAFORI)

Mheshimiwa Spika, TAFORI ilianzishwa mwaka 1980 kwa Sheria Na. 5 iliyopitishwa na Bunge la Jamhuri ya Muun-gano wa Tanzania. Kupitia Sheria hiyo Taasisi ilipewa jukumu la kufanya, kusimamia, na kuratibu tafiti na kutoa ushauri wa

kitaalamu kuhusu matumizi ya teknolojia bora na uendelezaji wa misitu nchini.

Mheshimiwa Spika, Taasisi hii inafanya Utafiti wa rasilimali za Misitu katika kanda saba za Wizara ya Maliasili na Utalii. hadi sasa kanda nne tu, ambazo ni Kanda ya Nyanda za Juu Kusini, Kanda ya Magharibi, Kanda ya Kati na Kanda ya Ziwa ndio zimekamilisha na kuchapicha matokeo ya tafiti zao. Aidha tathmini ya rasilimali za Misitu imeonyesha kuwa kuna misitu kiasi cha **hekta 266,457.98** za miti ya kupandwa katika mikoa ya Kanda hizo. Utafiti utaendelea katika kanda tatu zilizobaki (Kanda ya Mashariki, Kusini na Kaskazini).

Mheshimiwa Spika, Serikali ilielekeza TAFORI kuratibu utafiti wa uhasibu wa kijani (*Green Accounting*) ili kuainisha mchango utolewao na sekta ya misitu kupitia mazao ya misitu ambayo mchango wake si wa moja kwa moja kwenye pato la Taifa. Hadi sasa, watafiti wamekusanya takwimu za msingi katika utafiti huu wa uhasibu wa kijani kutoka Mikoa 16 ya Tanzania Bara.

Mheshimiwa Spika, pamoja na utendaji wake, bado taasisi hii inakabiliwa na changamoto kadhaa ikiwemo ufinyu wa Bajeti na upungufu wa wafanyakazi kwa zaidi ya **asilimia 55%**.

e) Taasisi ya Utafiti wa Wanyamapori Tanzania (TAWIRI)

Mheshimiwa Spika, Taasisi ya Utafiti wa Wanyamapori Tanzania (TAWIRI) ilianzishwa kwa Sheria ya Bunge ya Na. 4 ya mwaka 1980, na marekebisho ya sheria kama ilivyo Na. 10 ya mwaka 1999 na (Sura 260), mwaka 2002 na

mwaka 2021. Lengo kuu la uanzishwaji wake ni kufanya, kuratibu na kusimamia tafiti za wanyamapori hapa nchini.

Mheshimiwa Spika, Katika kipindi cha mwaka 2022/2023, Taasisi hii ilifanya tafiti zinazoigusa jamii (*Public Interest*) ikiwa ni pamoja na Tathmini ya sababu zinazozuia urejeshwaji wa chura wa Kihansi katika mazingira yake ya asili na Sababu za kijamii, kiuchumi, kiikolojia na kimazingira zinazosababisha migongano ya watu na tembo nchini Tanzania.

Mheshimiwa Spika, katika kufanya tathmini ya sababu zinazozuia urejeshwaji wa chura wa Kihansi katika mazingira yake ya asili, matokeo ya awali yanaonyesha kuwa ubora wa maji (water quality) katika bonde la Kihansi yana kiwango kikubwa cha amonia ambacho kinaweza kuwa chanzo cha ustawi hafifu wa vyura katika eneo hilo. Utafiti, unaendelea wa vinasaba kubaini endapo kuna mabadiliko ya vinasaba (genetics) yanayosababisha kufifia kwa ustawi wa vyura.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa Sababu za kijamii, kiuchumi, kiikolojia na kimazingira zinazosababisha migongano ya watu na tembo Nchini, utafiti ulipitia mifumo ya ikolojia kati ya watu na wanyama hao ili kusaidia upatikanaji wa njia za kutatua migongano hiyo.

Mheshimiwa Spika, katika maeneo ya Magharibi tafiti zimeonesha kuna ongezeko la shughuli za kibinadamu, ikiwemo kilimo, mifugo na makazi kama visababishi vya migogoro. Kwa upande wa Kaskazini ongezeko la idadi ya binadamu na

tembo; mabadiliko ya tabianchi na mabadiliko ya tabia za ulaji wa tembo “Changes in feeding behavior” kama visababishi vya migogoro.

Mheshimiwa Spika, Taasisi hii kama ilivyo TAFORI ndio tegemeo katika sekta ya Uhifadhi na Utalii nchini. Hata hivyo, taasisi hii inakabiliwa na changamoto ya ukosefu wa rasilimali fedha inayotokana na ufinyu wa bajeti hali inayoathiri utekelezaji wa majukumu yake kwa ufanisi. Taasisi hii haina jengo la Makao Makuu tangu ilipoanzishwa mwaka 1980, inakabiliwa na changamoto ya uchakavu wa Miundombinu, Uhaba wa vifaa vya kisasa katika Utafiti na Ukosefu wa fedha za Sensa za wanyamapori.

f) Hali ya Utalii Nchini

Mheshimiwa Spika, Sekta ya Utalii imepata takwimu ambazo hazijawahi kufikiwa nchini tangu nchi yetu ipate Uhuru. Watalaamu wa sekta hii nchini wanakiri kuwa hii imetokana na juhudi za Mheshimiwa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania Mhe. Dkt Samia Suluhu Hassan, kuchukua jukumu la kuitangaza sekta hii yeye mwenyewe kwa kuandaa filamu “*The Royal Tour*”. Hadi kufikia mwezi Disemba, 2023 kwa taarifa za hali ya Uchumi za robo ya mwisho ya mwaka 2023 (*Quartely Economic Review*), kutoka Benki kuu ya Tanzania (BOT), Watalii walioingia nchini walikuwa takribani 1,790,301 ikiwa ni kiwango cha juu kabisa kuwahi kufikiwa katika sekta hii.

Mheshimiwa Spika, Sekta hii imeliingizia Taifa fedha za kigeni zaidi ya **dola za Marekeni bilioni 3.3** sawa na zaidi ya asilimia 25 ya mauzo yote ya

nje nchini hadi kufikia tarehe 31 Disemba, 2023 ikiwa ni sekta iliyoongoza katika kuingiza fedha za kigeni nchini, huku ikiwa imechangia zaidi ya asilimia 20 ya pato ghafi la Taifa (GDP). Kwa upande wa ajira, sekta imeongeza ajira za moja kwa moja kufikia hadi ajira **1,600,000** ikiwa ni sawa na **asilimia 11** ya ajira nchini.

Mheshimiwa Spika, ili kuhakikisha mafanikio haya yanakuwa endelevu, hatuna budi kama Taifa kuwekeza zaidi kwenye sekta ya Uhifadhi na kutangaza vivutio vyetu vya Utalii. Mathalani, Miongoni mwa wageni waliotembelea Tanzania kwa lengo la kutalii, **asilimia 58** huvifikia vivutio vya Hifadhi za Taifa na **asilimia 42** hutembelea maeneo mengine ya utalii ikiwemo Mamlaka ya Hifadhi ya Ngorongoro na fukwe za Zanzibar, lakini hali miundombinu katika hifadhi zetu nchini ni mbaya na tukizingatia hali ya neema ya mvua tuliyoipata mwaka huu, inaweza kupelekea kupoteza sehemu kubwa ya watalii nchini kwani hawatakuwa na nia ya kurejea tena nchini.

**g) Bodi ya Utalii Tanzania (TTB) na Mkakati wa
Kutangaza Vivutio vya Utalii Nchini**

Mheshimiwa Spika, Bodi ya Utalii Tanzania (TTB) ilianzishwa kwa Sheria ya Bodi ya Utalii Tanzania Sura ya. 364 ya Sheria za Tanzania (R.E 2002), baada ya kufanyiwa marekebisho sheria ya awali ya utalii kuliko endana na kuvunjwa kwa lililokuwa Shirika la Utalii Tanzania (TTC). Sheria iliyounda Bodi ya Utalii, imeainisha majukumu makuu ambayo ni pamoja na Kutumia mbinu mbalimbali za utangazaji ili kuifanya Tanzania iwe kituo kimojawapo mashuhuri cha utalii duniani; Kuhamasisha uendelezaji wa miundombinu ya utalii; Kufanya tafiti kwa ajili ya kuboresha Sekta ya

Utalii nchini; na Kutoa elimu kwa umma kuhusu umuhimu wa Sekta ya Utalii na manufaa yake kiuchumi.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipata nafasi ya kupitia na kuchambua mkakati wa kutangaza vivutio vya Utalii nchini, ikiwa ni kufuatilia utekelezaji wa Ilani ya Chama Cha Mapinduzi ya Mwaka 2020/2025 ya kuhakikisha Taifa linafikia lengo la Watalii **milioni 5** kwa kwa mwaka 2025 na fedha za kigeni zaidi ya dola za Marekani **bilioni 6**.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilichambua mikakati mahsusi ikiwa ni pamoja na Kupanua wigo wa Masoko ya Utalii ya Kimkakati ikiwemo Nchi za Brazil, Russia, India, China na South Africa (BRICS). Hili likifanyika litakuwa na matokeo chanya hasa katika mazao mbadala ya Utalii ikiwa ni pamoja na utalii wa kihistoria, utamaduni na utalii wa fukwe ambapo nchi yetu imeabarikiwa rasilimali hizo.

Mheshimiwa Spika, Mikakati mingine kama vile Kutangaza utalii kupitia Watu Mashuhuri kutoka kwenye masoko yetu. Mfano China tunatarajia kuwatumia Lu Han (10.9m Instagram followers), Jing Dong (15k Instagram followers), Priyanka Chopra (89.9m Instagram followers), Kazi ambayo inatarajiwa kuwa itafanyika katika mwaka wa fedha 2024/25-2025/2026, kutaongeza idadi ya watalii wa nje wanaofuatilia vivutio vyetu.

Mheshimiwa Spika, kutokana na matokeo mazuri ya kushangaza (Mirraculaous Results) ya Filamu ya **“The Royal Tour”** iliyofanywa na Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania Mhe. Dkt. Samia

Suluhu Hassan, Bodi ya Utalii Tanzania inapanga Kuratibu uzalishaji wa filamu 4 za kimataifa: ikiwemo mbili (2) za mwendelezo wa Royal Tour na Makala mbili (2) za video (documentaries) za kimataifa kutoka kwa wazalishaji wa viwango vya Hollywood. Filamu hizo moja itaitwa **“Kijiji cha Milele”** au **“Presidential Tour”** iliyomshirikisha Mhe. Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania Mhe. Dkt. Samia Suluhu Hassan, na mwigizaji maarufu wa Filamu Bw. Jing Dong kutoka Nchini China, na nyingine ni maandalizi ya **Documentary** inayohusu mchango wa Mwalimu Julius K. Nyerere katika harakati za ukombozi wa Bara la Afrika. Mikakati yote hii ni mikakati inayohitaji fedha za kutosha. Kwa bahati mbaya, bado kama Taifa hatujafanya juhudi za makusudi katika kutangaza Utalii ili tupate matokeo yanayotarajiwa.

Mheshimiwa Spika, kama zilivyo taasisi zingine za Wizara, Bodi ya Utalii inakabiliwa na changamoto ya ufinyu wa bajeti kwa kiwango kikubwa.

h) Usimamizi wa Maliasili Endelevu na Ukuaji wa Utalii Kanda ya Kusini (REGROW)

Mheshimiwa Spika, Mradi wa REGROW ni mradi wa miaka sita (28 Novemba 2017 hadi 28 Septemba 2023) ambao Serikali ya Tanzania inautekeleza kwa mkopo wa masharti nafuu (credit) kiasi cha Dola za Kimarekani milioni 150 (TZS. 345 Bilioni) kutoka Benki ya Dunia. Mradi ulipangwa kukamilika mwezi Septemba, 2023, kutokana na changamoto mbalimbali mojawapo ikiwa ni UVIKO 19 mradi uliongezewa muda wa miezi 17 na hivyo utakamilika Februari 28, 2025. Mradi unatekelezwa kwenye maeneo ya kipaumbele yaliyohifadhiwa kusini mwa Tanzania

ambayo ni Hifadhi za Taifa Ruaha, Mikumi, MilimaUdzungwa na Nyerere na Hifadhi ya Msitu Asili wa Kilombero.

Mheshimiwa Spika, Mradi unasimamiwa na Wizara ya Maliasili na Utalii na kutekelezwa na Hifadhi za Taifa Tanzania (TANAPA), Wakala wa Huduma za Misitu Tanzania (TFS), Taasisi ya Utafiti wa Wanyamapori Tanzania (TAWIRI), Bodi ya Utalii Tanzania (TTB), Tume ya Taifa ya Umwagiliaji (NIRC), na Bodi ya Maji Bonde la Rufiji (RBWB).

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipata nafasi ya kufuatilia utekelezaji wa mradi wa REGROW Hifadhi ya Taifa Mikumi na kubaini kuwa kabla ya Mradi wa REGROW, miongoni mwa changamoto zilizokabili hifadhi ya Taifa ya Mikumi ilikuwa ni pamoja na Miundombinu duni kama vile barabara, njia za kurukia ndege na za miguu za watalii, Huduma za utalii zisizotosheleza (malazi, maeneo ya stoo, vituo vya habari, nk), Uendelezaji na utangazaji usioridhisha wa mazao ya utalii, Kaya zisizo na uwezo wa kufanya shughuli mbadala za kiuchumi, Utegemezi wa jamii katika maliasili ikiwa ni pamoja na ujangili, Kiwango kidogo cha ufahamu wa uhifadhi wa jamii, Kiwango kidogo cha ushiriki wa jamii katika uhifadhi na utalii na Uwepo wa migogoro baina ya binadamu na wanyamapori wakali na waharibifu.

Mheshimiwa Spika, hadi kufikia tarehe 31 Desemba 2023, Mradi umepokea jumla ya fedha kiasi cha **Dola za Marekani 73,850,933.71** sawa na **Shilingi 169,857,147,533.00**, ambayo ni **asilimia 66** ya jumla ya fedha zilizotengwa na mradi kiasi cha

Dola za Marekani 111,364,488.00 sawa na **Shilingi 256,138,322,400**. Matumizi yote kutoka mwanzo wa Mradi hadi sasa ni Dola za **Marekani 37,042,410.68 (Shilingi 85,197,544,565.91)**. Salio lisilotumika limetengwa kwa ajili ya malipo ya ujenzi wakati yanapohitajika.

Mheshimiwa Spika, miradi iliyotekelezwa ni pamoja na uboreshaji wa miundombinu ya ndani ya hifadhi ikiwa ni pamoja na ununuzi wa mitambo, kuboresha Kiwanja cha Ndege Kikoboga, Malazi kwa watalii na wafanyakazi, Uendelezaji na utangazaji wa vivutio vya utalii kupitia TTB na kuanzishwa miradi ya kuwainua kiuchumi wakazi wa maeneo yanayozunguka hifadhi ya Mkimu Maarufu kama COCOBA (Conservation Community Banks) ikiwa ni pamoja na Kuwezesha askari wa uhifadhi wa Vijiji “Village Game Scout” (VGS) 113 (kundi la tatu) kujiunga katika mafunzo ya miezi mitatu katika Chuo cha Wanyamapori cha Likuyu SekaMaganga.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio ya mradi huu, hata hivyo, Kamati inaliona changamoto katika ucheleweshaji wa miradi kukamilika kwa wakati na miradi kujikitika katika Hifadhi chache katika eneo la Kusini mwa Tanzania.

i) Utekelezaji wa Maazimio ya Bunge ya Kuridhia Kurekebisha Mpaka wa Hifadhi za Taifa za Kigosi na Ruaha

Mheshimiwa Spika, tarehe 27 Juni, 2023, Serikali kupitia Wizara ya Maliasili na Utalii iliwasilisha ndani ya Bunge lako maazimio ya kubadili hadhi ya hifadhi ya Taifa ya Kigosi na Mipaka katika Hifadhi

ya Taifa ya Ruaha. Bunge lako Tukufu lilipata nafasi na kusikia maoni ya Kamati inayosimamia sekta hiyo ikiwa ni Kamati ya Ardhi, Maliasili na Utalii. Baada ya maoni ya Kamati na michango ya Waheshimiwa Wabunge, hatimae Bunge liliridhia na kukubali kubadili hadhi ya Hifadhi ya Taifa ya Kigosi na kuwa Hifadhi ya Misituta ya Kigosi bila masharti yoyote.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa kubadili mipaka ya Hifadhi ya Taifa ya Ruaha, Bunge lako Tukufu lilikubali kubadili mipaka ya hifadhi kwa masharti kuwa Serikali itatekeleza mapendekezo ya Kamati ikiwa na lengo la kuhakikisha wananchi wanaoishi pembezoni wa eneo linatotakiwa kufanyiwa marekebisha ya Mipaka wanatendewa haki lakini pia, hifadhi inalindwa. Kauli ya Serikali kupitia kwa aliyekuwa Waziri wa Maliasili na Utalii Mhe. Mohamed Mchengerwa siku hiyo ilikuwa ni kukubaliana na Maoni ya Kamati na kuahidi kuyafanyia kazi maoni hayo na kuwasilisha taarifa ya utekelezaji kwenye Kamati katika vikao vya Kamati vya mwezi Agosti, 2023.

Mheshimwa Spika, hadi tunawasilisha taarifa hii mbele ya Bunge lako Tukufu, mapendekezo yote yaliyotolewa na Kamati hajatekelezwa kama Serikali ilivyoahidi. Hali ya kushangaza ni kuwa kila tulipokutana na Wizara katika vikao mwezi Agosti, 2023, Oktoba, 2023 na Januari, 2024, Wizara imeshindwa kabisa kutoa majibu ya kuridhisha juu ya jambo hili.

Mheshimiwa Spika, Bunge lako Tukufu ni chombo cha Uwakilishi wa wananchi, sisi wabunge tunawakilisha matakwa ya wananchi kwa mujibu

wa Ibara ya **62** na **63** za Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977 katika kuhakikisha Serikali inatenda shughuli zake zote. Kwa hiyo, Kamati inaomba Bunge lako Tukufu kuiagiza Serikali kutekeleza maagizo iliyoyatoa na kuyaridhia ndani ya Bunge.

j) Changamoto za kuzibwa kwa Shoroba za Wanyama

Mheshimiwa Spika, Maeneo ya hifadhi na mifumo ikolojia ya wanyamapori yanaunganishwa na shoroba ambazo huruhusu wanyamapori kuhama kutoka hifadhi au eneo moja kwenda nyingine kwa malengo mbalimbali ikiwemo kujihami, kuzaliana, maeneo ya mtawanyiko na maeneo muhimu kwa ajili ya kupata chakula na maji wakati wa msimu kiangazi wa mwaka.

Mheshimiwa Spika, kuziba kwa shoroba hizi kumepelekea changamoto nyingi hususani migongano baina ya binadamu na wanyamapori inayosababishwa na Wananchi wanaoendesha shughuli zao za kijamii na kiuchumi katika maeneo ya shoroba ambapo wanakabiliwa na athari za kujeruhiwa; kuuawa; mazao kuharibiwa na mifugo kuuawa na hivyo kuongeza kiwango cha umaskini kwa wananchi; na wanyamapori kushindwa kubadilishana vinasaba (genetic exchange) na hivyo kusababisha kupotea kwa vizazi kwa baadhi ya wanyamapori ambao hawaruhusu inbreed.

Mheshimiwa Spika, ni wakati sasa wa Serikali kuweka alama za kudumu kwenye maeneo yaliyoanishwa kama shoroba ili kudhibiti uvamizi wa shughuli za kibinadamu. Kamati inaipongeza

Serikali kwa kuongoa shoroba 5 kati 18 ambazo zilipangwa kuongolewa hadi Juni, 2024. Pia, Serikali ihakikishe inaandaa mpango kabambe wa kuongoa shoroba zote 61 ili kupunguza mgongano kati ya binadamu na wanyama wakali na waharibifu.

k) Jumuiya ya Hifadhi za Wanyamapori (WMAs)

Mheshimwa Spika, Jumuiya ya Hifadhi ya Wanyamapori (WMA) ni eneo kwenye ardhi ya kijiji au vijiji iliyokubalika na kutengwa kwa misingi ya kuhifadhi wanyamapori na kwa ajili ya biashara inayotokana na uhifadhi huo. Katika Taifa letu, usimamizi wa shughuli za Jumuiya hizi unaratibiwa na Mamlaka ya Usimamizi wa Wanyamapori Tanzania (TAWA).

Mheshimiwa Spika, Katika maeneo yanayopakana na hifadhi za Taifa, Serikali imeruhusu jamii kuanzisha hifadhi za wanyamapori hususan kwenye maeneo yanayozunguka hifadhi za taifa au hifadhi nyingine, na kwenye ushoroba (njia maalum za wanyama) ambapo wanyama wanasafiri kutoka hifadhi moja kwenda nyingine kwa ajili ya kutafuta chakula, maji na mahitaji mengineyo.

Mheshimiwa Spika, ni muhimu kukumbuka kuwa, WMA SIYO hifadhi ya Taifa na Wala SIYO muendelezo wa hifadhi za Taifa, au ardhi inayomilikiwa na mtu binafsi. Vijiji vinaweza kutoa leseni kwa wawekezaji binafsi ili kujenga miundombinu ama kuendesha shughuli zao ndani ya maeneo ya WMA mfano kujenga kambi na kuendesha uwindaji.

Mheshimiwa Spika, Sera ya Wanyamapori ya mwaka 1998 inabainisha kuwa jamii itakuwa na mamlaka yote ya kusimamia na kupata manufaa kutokana na juhudi zao za uhifadhi, ingawa umiliki wa rasilimali za wanyamapori unabaki kwa Serikali. Hata hivyo kanuni za WMA za mwaka 2018 zinaeleza kuwa mgawanyo wa manufaa utaelezwa ‘na waraka utakaokuwa ukitolewa mara kwa mara’. Waraka wa mwaka 2020, unaeleza kuwa mapato yatokanayo na shughuli za uhifadhi yaende moja kwa moja kwa Serikali, ambayo itarudisha sehemu ya mapato hayo kwenye WMAs kama inavyoonekana katika jedwali hapa chini.

Jedwali Na 1: Mchanganuo wa mgawanyo wa mapato yatokanayo na shughuli za uwindaji wa kitalii kwenye WMAs

Na .	CHANZO CHA MAPATO	TAWA	WMA	H/WILAYA	HAZINA
1.	Ada ya Kitalu	25%	75%	0.00	0.00
2.	Ada ya Uwindaji	25%	55%	10%	10%
3.	Ada ya Uhifadhi	25%	45%	5%	25%
4.	Ada ya Watazamaji	25%	60%	5%	10%
5.	Ada ya Kibali	25%	30%	5%	40%

Mheshimiwa Spika, Kamati ilibaini kuwa baada ya Serikali kuanzisha mfumo wa kupeleka moja kwa moja katika mfuko mkuu mapato ya taasisi mbalimbali ikiwemo taasisi za uhifadhi, mapato ya yatokanayo za WMAs nayo yamekuwa yakiingia moja kwa moja katika mfuko mkuu wa Serikali na Serikali imekua ikuchukua muda mrefu kurejesha kiasi kinachostahili kwenye Jumuiya hizo. Hali hii

inazorotesha shughuli za Uhifadhi katika maeneo hayo kwani, Jumuiya hizo huingia gharama katika uhifadhi wa maeneo hayo.

2.4.1.2 Mafanikio na Changamoto katika Sekta ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi

Mheshimiwa Spika, katika nadharia ya Uchumi duniani moja ya nyanja kuu za uzalishaji kwa asili ni ardhi. Ardhi ni rasilimali ya msingi kabisa isiyoweza kuzalishwa kwa jitihada za mwanadamu hata katika mapinduzi makubwa ya teknolojia ambayo dunia imeyashudia. Ardhi ndio inayoanza kujenga familia, jamii na hata Taifa. Ardhi ndio inatafsiri mipaka ya Taifa lolote lile na ndio msingi wa neno Nchi.

Mheshimiwa Spika, nimeanza na sababu hizo hapo juu ili kuonyesha umuhimu wa sekta hii adhimu katika uzalishaji ndani ya Taifa letu. Ardhi ni msingi mkuu katika shughuli za uzalishaji ikiwa ni pamoja na kilimo, ufugaji, madini, utalii, biashara, ujenzi, uchukuzi na mawasiliano. Hata shughuli zetu nyingi za kijamii kama Taifa tunazifanya juu ya ardhi iwe ni ibada, matambiko, sherehe na mazishi. Kwa sababu hiyo, kama Taifa sekta ya ardhi inatakiwa kuwa moja ya sekta ya kipaumbele kwa maana ya bajeti na elimu ya umiliki na utunzaji wa ardhi.

Mheshimiwa Spika, sekta ya ardhi ikiboreshwa itapunguza migogoro ya ardhi kwa kiasi kikubwa na itachangia ufanisi katika sekta zingine za uzalishaji. Kamati imebaini mafanikio na changamoto katika sekta ya ardhi kwa miradi na taasisi kama ifuatavyo:

-

a) Tume ya Taifa ta Mipango ya Matumizi ya Ardhi

Mheshimiwa Spika, Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi inatekeleza majukumu yake kwa kuzingatia sheria ya Upangaji wa Matumizi ya Ardhi, Sura Na. 116, Mpango Mkakati wa Tume (2020-2025), Ilani ya Chama cha Mapinduzi (2020-2025), Mpango wa Taifa wa Maendeleo wa Miaka mitano (2021/22-2025/26) na maelekezo mbalimbali ya Serikali. Majukumu ya Tume yameainishwa katika Sura Na. 116 ambayo ni pamoja na kuwezesha, kuratibu, kuandaa na kusimamia utekelezaji wa Mipango ya Matumizi ya Ardhi.

Mheshimiwa Spika, Katika kutekeleza majukumu yake ya msingi, Tume imewajengea uwezo wadau mbalimbali wa sekta ya ardhi wapatao **15,843** ambao walipewa mafunzo na kushiriki katika kuandaa, kusimamia na kutekeleza mipango ya matumizi ya ardhi. Mafunzo haya yalihusu sheria, taratibu na masuala mbalimbali yanayohusu sekta ya ardhi. Vilevile, washiriki wamejengewa uwezo wa namna ya kusoma jira za nukta, picha za anga, kutatua migogoro ya mipaka na usimikaji wa alama za ardhi (beacon).

Mheshimiwa Spika, Aidha, kupitia Mfumo wa Mipango ya Matumizi ya Ardhi (NLUIS) Tume imeweza kutoa Hati za Hakimiliki za Kimila na kupakia Mipango ya Matumizi ya Ardhi ya Vijiji **534** na kufanya jumla ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi ya Vijiji iliyohifadhiwa kwenye mfumo kuwa **1,252** kati ya Mipango **3,277** iliyoandaliwa hadi sasa nchini.

Mheshimiwa Spika, Tume imesaidia kutatua migogoro ya Kiutawala nchini, ambapo jumla ya mipaka ya Vijiji 194 imehuishwa, kupimwa na kuidhinishwa. Aidha, migogoro ya ardhi 178 inayotokana na mipaka ya kiutawala na ile ya matumizi imetatuliwa.

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio haya, Tume hii inakabiliwa na changamoto mbalimbali ikiwemo Upungufu wa Rasilimali Fedha kuweza kufikia malengo ya uandaaji wa mipango ya matumizi ya ardhi ya vijiji 826 na Wilaya 11 na mipango kina 175 kwa mwaka kwa mujibu wa Ilani ya Uchaguzi ya Chama cha Mapinduzi (2020 – 2025) na Mpango wa Taifa wa Maendeleo wa Miaka Mitano (2021/22 – 2025/26).

b) Taasisi za Mafunzo zilizochini ya Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi.

Mheshimiwa Spika, Wizara hii ina taasisi mbili za elimu ikiwa ni pamoja na Chuo cha Ardhi Tabora (ARITA) na Chuo cha Ardhi Morogoro (ARIMO). Vyuho hivi vilianzishwa kwa lengo la kuzalisha wataalamu wa sekta ya ardhi ngazi ya mafundi sanifu (Technicians) kutokana na kuongezeka kwa uhitaji wao nchini.

Mheshimiwa Spika, pamoja na majukumu yake ya msingi, vyuo hivi katika mwaka huu wa fedha vimeendelea kutekeleza shughuli mbalimbali ikiwa ni pamoja na Kuendelea kutoa huduma za ushauri wa kitaalam na kufanya kazi za upimaji wa viwanja na uthamini wa ardhi na mali (zinazohamishika na zisizohamishika) katika Mashirika, Idara za Serikali, Taasisi za umma na binafsi pamoja na

Mamlaka ya zSerikali za Mitaa nchini, Kuendelea kuzalisha machapisho mbalimbali ya nyaraka zinazotumiwa na Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi kwa ajili ya kumilikisha ardhi na usajili kwa ujumla na Kuandaa mtaala wa mafunzo ya kuwajengea uwezo viongozi wa vijiji na mitaa kuhusu usimamizi na utawala wa ardhi katika maeneo yao ya uongozi ili kupunguza au kuondoa migogoro ya ardhi nchini.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilibaini kuwa katika utekelezaji wa majukumu ya vyuo hivi, bado vinakabiliwa na changamoto ya upungufu wa watumishi, baadhi ya miradi kutokamilika kwa wakati kutokana na kuchelewa kwa upatikanaji wa fedha za maendeleo. Vilevile ufinyu wa bajeti umesababisha vyuo kushindwa kutekeleza majukumu yao ya msingi kwa tija na ufanisi.

c) Shirika la Nyumba la Taifa (NHC)

Mheshimiwa Spika, Shirika la Nyumba la Taifa linatekeleza majukumu yake kupitia Sheria ya Bunge Na. 2 ya mwaka 1990 pamoja na marekebisho yake ya mwaka 2005 na kupewa jukumu la kujenga nyumba za makazi na biashara kwa ajili ya matumizi ya wananchi.

Mheshimiwa Spika, katika kutekeleza jukumu hilo, Shirika kwa sasa linatekeleza miradi kadhaa ya Ujenzi wa Nyumba ambayo ipo katika hatua mbalimbali za utekelezaji kama ifuatavyo:-

- Mradi wa **Samia Housing Scheme (SHS)** ambao unahusisha ujenzi wa nyumba **5000** katika maeneo mbalimbali nchini. Asilimia 50

ya nyumba hizi zitajengwa Mkoa wa Dar es Salaam, asilimia **20** katika mkoa wa Dodoma na asilimia **30** zitajengwa katika mikoa mingine. Mradi huu utakaotekelezwa kwa awamu na utagharimu takriban Shilingi **bilioni 466**. Ujenzi wa nyumba 560 ulianza mwezi Februari, 2023 katika eneo la Kawe, Dar es Salaam ambapo muitikio wake umekua mzuri kwani takribani asilimia **96** zimekwishapata wateja na utagharimu kiasi cha Shilingi **bilioni 48**.

- Mradi wa **Kawe 711(Seven – eleven)** ambao ulikadiriwa kugharimu shilingi **bilioni 105**, ambapo mkandarasi amesharejea kazini ili kukamilisha mradi; na
- Mradi wa **Golden Premium Residence (GPR)** wenye thamani ya shilingi **bilioni 71.1** nao utakamilishwa baada ya kukamilika kwa mazungumzo ya Shirika na Mkandarasi yanayotokana na madai ya gharama zili zotokana na kusimamishiwa mradi.

Mheshimiwa Spika, Shirika limekamilisha utekelezaji wa miradi kadhaa ikiwemo mradi wa **Morocco Square** uliokuwa umesimama kwa kukosa fedha. Shirika liliomba kibali cha kukopa kutoka Serikalini na kuruhusiwa kukopa kiasi cha **Shilingi billion 44.7** ajili ya kukamilisha mradi huo ambao umekamilika kwa sasa. Kamati inapenda kumshukuru na Kumpongeza **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassani**, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, kwa kuruhusu Shirika kukopa na kuukwamua mradi huo uliokuwa umesimama toka mwaka 2016. Pamoja na mradi huo, pia Ujenzi wa nyumba **303** eneo la Iyumbu

na nyumba **101** Chamwino Mkoani Dodoma umekamilika na mauzo yanaendelea.

Mheshimiwa Spika, mafanikio hayo yanaambanatana na changamoto katika uendesaji wa Shirika, ikiwa ni pamoja na Shirika kushindwa kujenga nyumba za bei nafuu kwa wananchi wengi wa kipato cha chini na kipato cha kati. Hii imekua ikichangiwa na kodi ya ongezeko la thamani (VAT) katika bei za nyumba zinazouzwa na Shirika.

d) Mradi wa Uboreshaji Usalama wa Milki za Ardhi (LTIP)

Mheshimiwa Spika, Wizara inaendelea kutekeleza Mradi wa LTIP ambao unatekelezwa na fedha za Serikali pamoja na mkopo wa **Dola za Marekani Milioni 150** kutoka Benki ya Dunia katika kipindi cha miaka mitano (2022/23 - 2027/28). Mradi huu unalenga katika maeneo mahsusi manne ambayo ni:-

- i. Kuimarisha usalama wa taarifa za miliki za ardhi ambapo **Shilingi bilioni 167.1** zimepangwa kuandaa hati za kimila, leseni za makazi na seleni za mijini kwa ajili ya kupima vijiji **500**;
- ii. Ujenzi wa mfumo wa kuhifadhi taarifa za miliki za ardhi kwa ununuzi wa vifaa kwa ajili ya mfumo na kukarabati na kuweka samani katika ofisi za ardhi wilaya na mikoa ambapo zitatumika takribani **Shilingi bilioni 76.93**;
- iii. Ujenzi wa Ofisi za ardhi za mikoa 25, ukarabati wa Ofisi za ardhi za wilaya 40 na kusimika vifaa vya mfumo wa ILMIS utakaogharimu kiasi cha **Shilingi bilioni 55**; na

- iv. Uendeshaaji, uratibu na dharula kwa gharama ya **Shilingi bilioni 46.86** ikiwa na mgawanyo wa **Shilingi bilioni 2.4** kwa ajili ya uendeshaaji, **Shilingi bilioni 29.46** kwa ajili ya uratibu na **Shilingi bilioni 17.41** kwa ajili ya dharula.

Mheshimiwa Spika, tangu mradi kuanza kuna shughuli mbalimbali ambazo zimetekelezwa ikiwa ni pamoja na Urasimishaji wa makazi **3,640** umefanyika katika zoezi la majaribio lililofanyika katika Halmashauri ya Jiji la Dodoma kwenye mitaa mitatu (3) ya Bihawana, Mapinduzi na Mkwawa. Baada ya majaribio hayo, mradi umeendelea kufanya urasimishaji katika Halmashauri za Jiji la Dodoma, Manispaa za Kahama na Kigoma na Halmashauri ya Wilaya ya Chalinze ambapo jumla ya vipande vya ardhi **35,785** vimetambuliwa. Kati ya viwanja hivyo, viwanja **23,508** vimepimwa na hatua za umilikishaji zinaendelea. Aidha, jumla ya hati **6,247** zimetolewa katika mkoa wa Dar es Salaam kupitia mpango wa ukwamuaji miradi ya urasimishaji mkoa wa Dar es Salam (Kliniki za Ardhi).

Mheshimiwa Spika, wakati wa kupitisha bajeti ya Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi, Kamati liitoa maoni kuwa Serikali ipitie upya mpango wa matumizi ya fedha za mradi ili kuiwezesha Wizara kutekeleza mpango wa matumizi bora ya ardhi na kuboresha mfumo wa Usimamizi wa ardhi nchini. Kamati inapenda kuipongeza Serikali kwa kuzingatia ushauri wake, ambapo iliongeza vijiji kutoka vijiji **500** katika kipindi chote cha utekelezaji wa mradi hadi kufikia vijiji **700** kwa mwaka huu wa fedha pekee. Aidha, jumla ya mipango ya matumizi ya ardhi ya vijiji **404**

imeandaliwa kati ya lengo la vijiji **700** vilivyopangwa katika mwaka 2023/24 ikiwa ni sawa na asilimia **58** ya lengo.

Mheshimiwa Spika, haya ni mafinikio makubwa kwa Wizara na Watanzania na ushahidi wa mchango wa Bunge lako Tukufu nan i kielelezo kuwa kama Serikali itatekeleza vyema ushauri unaotolewa na Bunge lako Tukufu tunaweza kuleta mapinduzi makubwa na kuondoa migogoro katika sekta ya ardhi nchini. Pamoja na pongezi hizo, bado Kamati inaendelea kusesitiza kuwa Serikali ihakikishe fedha nyingi zaidi zinatengwa kutoka kwenye maeneo mengine ya mradi kwenda kwenye mpango wa matumizi bora ya ardhi ili kuhakikisha inapunguza na kumaliza kabisa migogoro ya ardhi katika maeneo ambayo mradi unatekelezwa.

e) Programu ya Kupanga, Kupima na Kumilikisha Ardhi (KKK)

Mheshimiwa Spika, Wizara imeendelea kutekeleza Programu ya Kupanga, Kupima na Kumilikisha Ardhi kwa kuzikopesha Taasisi na Halmashauri mbalimbali nchini na miradi ya Wizara. Hadi kufikia Disemba, 2023, Viwanja **1,017** vimepimwa katika Halmashauri ya Jiji la Dodoma, Viwanja **7,945** na mashamba **46** vimemilikishwa kati ya viwanja **246,136** vilivyopimwa mwaka 2022/23.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilijulishwa kuwa kumekuwa na kusuasua katika kurejesha fedha za mikopo kwa halmashauri nyingi ili kuhakikisha proram hii inakuwa endelevu. Hata hivyo, Wizara imeandaa mwongozo wa utekelezaji wa Mfuko wa Mzunguko wa Maendeleo ya Ardhi (Plot Development Revolving Fund) ambao utatoa

utaratibu wa namna ya fedha katika Mfuko huu utakavyotumika ili kutekeleza program ya KKK.

Mheshimwa Spika, katika kurejesha fedha ambazo halmashauri zilipewa kwa ajili ya kutekeleza program hii, **Shilingi bilioni 21.7** zimerejeshwa kati ya **Shilingi bilioni 50** zilizotolewa kwa halmashauri sawa na **asilimia 43**. Aidha, halmashauri **12** za Ofisi ya ardhi Mkoa wa Iringa zimerejesha fedha zote, halmashauri **44** zimerejesha sehemu ya fedha huku halmashauri za Manispaa ya Shinyanga na Musoma DC zikiwa hazijarejesha kabisa. Kamati inaitaka Wizara kushirikiana na Ofisi ya Rais-TAMISEMI kuhakikisha wanazibana Halmashauri zilizobaki ziweze kurejesha fedha zote ili ziende zikasaidie Kupanga, Kupima na Kumilikisha Ardhi katika maeneo mengine ya nchi yetu.

f) Uboreshaji makazi yaliyoharibiwa na maporomoko Wilaya ya Hanang

Mheshimiwa Spika, usiku wa kuamkia siku ya Jumapili ya tarehe 3 Disemba, 2023, nchi yetu ilikumbwa na janga la asili ambapo kutokana na mvua iliyonyesha usiku mzima, ilisababisha sehemu ya Mlima Hanang kumomonyoka, tope lake kushuka chini na kuathiri nyumba na makazi ya watu wa mji mdogo wa Kateshi na kuchukua uhai wa baadhi ya Watanzania wenzetu.

Mheshimiwa Spika, kutokana na janga hilo, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan** alitoa agizo kwa mamlaka zote za Serikali kwenda eneo la Hanang chini ya uratibu wa Ofisi ya Waziri Mkuu ili kuweza kuhakikisha maisha ya Watanzania wenzetu yanaokolewa na kurejesha hali ya kawaida ikiwa ni pamoja na kuhakikisha watu

waliopata madhara hayo wanajengewa nyumba.

Mheshimiwa Spika, Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya kazi kwa kushirikiana na Ofisi ya Rais-TAMISEMI, kupitia kwa Ofisi ya Ardhi Mkoa wa Manyara na Halmashauri ya Wilaya Hanan’g ilipima viwanja **270** katika eneo la ekari **100** lililomegwa kutoka katika eneo la Jeshi la Magereza lililoko katika Kijiji cha Gidagamowd Wilayani Hanang’ Mkoa wa Manyara ikiwemo viwanja **269** vya wahanga wa maporomoko ya ardhi katika mlima Hanan’g na kiwanja kimoja cha eneo la jeshi la magereza vilipimwa na kusajiliwa. Viwanja vilivyopimwa ni viwanja vya makazi, makazi na biashara, eneo la Soko, Shule, Zahanati, Kituo cha Polisi, Kituo cha Zimamoto, maeneo ya wazi, uwanja wa michezo na eneo la Kanisa na Msikiti.

Mheshimiwa Spika, Kamati kupitia Bunge lako Tukufu inatoa pole kwa Mheshimiwa Rais **Dkt. Samia Suluhu Hassan**, Mkuu wa Mkoa wa Manyara, Mkuu wa Wilaya ya Hanang, Mbunge wa Jimbo la Hanang na wananchi wote wa Wilaya ya Hanang kwa ujumla.

Mheshimiwa Spika, Kamati inampongeza Mheshimiwa Rais, **Dkt. Samia Suluhu Hassani**, Waziri Mkuu Mhe. **Majaliwa Kassim Majaliwa Mb**, Waziri wa Nchi, Ofisi ya Waziri Mkuu, **Mhe. Jenisther Mhagama Mb**, na Serikali kwa ujumla kwa jinsi walivyoitikia kwa haraka kuokoa maisha ya ndugu zetu waliothirika na janga hilo. Aidha, Kamati inapongeza Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi kwa namna iliyochukua hatua za haraka katika kupima na kusajili viwanja hivyo.

g) Maboresho ya Mfumo wa Usimamizi wa Ardhi

Mheshimiwa Spika, Wizara imeanza kuboresha Mfumo wa usiamamizi wa Ardhi kidijitali ili kuleta ufanisi katika utoaji huduma, kupunguza malalamiko na kutenda haki miongoni mwa wananchi. Hadi Desemba, 2023 Mfumo ulikuwa umekamilika kwa asilimia 88 na unatarajia ifikapo mwezi Juni, 2024 mikoa mitano (5) ya Arusha, Tanga, Mbeya, Mwanza, na Dodoma itakuwa imefikwa na Mfumo huo. Mikoa mingine inatarajiwa kufikiwa kwa mwaka wa fedha 2024/2025.

Mheshimiwa Spika, pamoja na maboresho mengine yatakayokuja kutokana na mahitaji, mfumo huo unategemea kumuwezesha mwananchi Kujisajili na kuomba huduma wenyewe kupitia Mfumo (online) bila kulazimika kwenda Ofisi za Ardhi kuomba huduma hizo; Kufahamu muda ambao huduma inayoombwa itakamilika.

Mheshimiwa Spika, uboreshaji huo wa mfumo utawapa wananchi uwezo wa kutoa taarifa endapo watacheleweshewa huduma; Mfumo utaondoa changamoto ya upotevu wa nyaraka zinazowasilishwa na wananchi kuomba huduma, kwani zitakuwa zinawasilishwa kupitia mfumo (online); na Mfumo utaongeza uoni (visibility) kwa viongozi wa ngazi mbalimbali wa Wizara kuona utendaji wa majukumu unavyoendelea katika ngazi mbalimbali.

Mheshimiwa Spika, Mfumo huu unakusudia kuanzisha Ardhi Kiganjani App itakayomuwezesha mwananchi anayeomba huduma inayotakiwa kulipiwa atapata Namba ya Malipo (Control

Number) kwenye dashboard au simu yake ya kiganjani bila kuhitaji kwenda Ofisini kuipata.

Mheshimiwa Spika, Kamati inaitaka Serikali kuhakikisha inatenga fedha za kutosha ili mfumo huu uweze kuanza kazi nchi nzima.

h) Changamoto katika Kulipa Fidia ya Ardhi kwenye maeneo yanayotwaliwa kwa ajili ya Miradi ya Serikali na Uwekezaji

Mheshimiwa Spika, Fidia ni malipo yanayotolewa kwa mtu au taasisi kama mbadala wa mali yake au kutokana na kuondolewa kwenye eneo lake linalotwaliwa kwa manufaa ya umma au kupangiwa matumizi mengine tofauti na yale yaliyopo kwa sasa. Ili kukadiria kiasi cha fidia kitakacholipwa kwa mwananchi ambaye mali zake zimetwaliwa kwa manufaa ya umma, sheria inaelekeza kuwa thamani ya mali hizo zinapaswa kukadiriwa na mthamini aliyesajiliwa na bodi ya wathamini.

Mheshimiwa Spika, uthamini wa fidia kwa miradi mbalimbali yenye manufaa kwa umma inayotekelezwa na Serikali inasimamiwa na sheria mbalimbali ikiwemo Sheria ya utwaaji ya Mwaka 1967, Sheria ya Ardhi Na. 4 ya Mwaka 1999 na kanuni zake za mwaka 2001, Sheria ya Ardhi ya Vijiji Na. 5 vya Mwaka 1999 na Sheria ya Uthamini na Usajili wa Wasajili ya Mwaka Na. 7 ya mwaka 2016 na kanuni zake za mwaka 2018.

Mheshimwa Spika, Aidha, Waraka wa Fidia namba 1 wa mwaka 2015 uliweka hitaji la kikanuni kuwa kila mamlaka inayotwaa Ardhi inapaswa kuthibitisha kwa barua kuwa inao uwezo na iko tayari kulipa kiasi cha fidia kilichooneshwa katika jedwali la fidia ili kuhakikisha kuwa fidia ya mali za

wananchi inalipwa kwa wakati na kuipunguzia Serikali au mwekezaji riba na gharama za kurudia kufanya uthamini.

Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 7 cha sheria ya Uthamini Sura 138 pamoja na kanuni ya 51 ya sheria hiyo imempa Mthamini Mkuu mamlaka ya kufanya Uhakiki wa Uthamini wa ardhi na maendelezo yake kabla Serikali au mwekezaji kuitwaa Ardhi hiyo. Hata hivyo, Kamati inatambua mamlaka ya Taasisi nyingine za Serikali katika kujiridhisha na taarifa za uthamini kabla ya kufanya malipo (Financial Verification). Changamoto iliyopo ni utaratibu wa ufanyaji uhakiki huo ambapo Wizara ya Fedha huwa wanafanya uhakiki baada ya majedwali ya fidia kuidhinishwa na Mthamini Mkuu na wananchi kuonyeshwa majedwali ya fidia (Disclosure).

Mheshimiwa Spika, Kamati iligundua kuwa ili kukabiliana na changamoto hiyo hapo juu, Kifungu cha 173 cha Sheria ya Ardhi Na. 4 ya mwaka 1999 ilianzisha Mfuko wa Fidia ya Ardhi kwa madhumuni ya kulipa fidia kwa mtu au Taasisi iliyopoteza haki au maslahi katika ardhi kutokana na kutwaliwa kwa Ardhi yake kupisha shughuli za Maendeleo zinazofanywa na Serikali au Uwekezaji wa taasisi au mtu binafsi. Aidha, Mfuko huu upo chini ya Wizara ya Ardhi na umekosa tija kwani Taasisi zinazotwaa ardhi haziweki fedha za kulipa fidia kwenye huu mfuko kwa mujibu wa Sheria, hivyo kupelekea mfuko huu kutokufanya kazi iliyokusudiwa.

Mheshimiwa Spika, hali hii inachangia katika kuzalisha migogoro kati ya wananchi na Serikali au muwekezaji, kulipa riba kutokana na kuchelewesha kulipia fidia, mlundikano wa kesi za

Ardhi katika mabaraza ya Ardhi na Mahakamani na kuwafanya wananchi kuwa masikini kinyume na kusudio la Serikali la kuhakikisha ustawi katika maisha ya wananchi wake.

i) Utatuzi wa Migogoro ya Ardhi Nchini

Mheshimiwa Spika, kumekuwa na migogoro ya matumizi ya ardhi nchini ambayo inahusisha ama wananchi wenyewe au wananchi na Serikali katika maeneo mbalimbali nchini. Migogoro hiyo imekuwa chanzo cha uvunjifu wa amani na kusababisha madhara kwa wananchi na mali zao kwa upande mmoja na uharibifu wa miundombinu, mazingira, hifadhi na vyanzo vya maji kwa upande mwingine.

Mheshimiwa Spika, katika kutatua changamoto hiyo, pamoja na juhudi zingine, Serikali iliamua kuunda Kamati Maalum ya Mawaziri nane (8) wa kisekta ambapo ilibainisha uwepo wa vijiji na mitaa 975 vyenye migogoro ya matumizi ya ardhi nchini. Kamati inatambua juhudi na kuipongeza Serikali kwa hatua inazochukua katika kutatua migogoro hiyo.

Mheshimiwa Spika, katika kujadili na kuchambua taarifa ya utendaji ya Kamati ya Mawaziri 8, Kamati ilibaini kuwa kumekuwa na changamoto kadhaa katika utendaji wa Kamati hiyo ikiwa ni pamoja na malalamiko kutoka kwa wananchi na wawakilishi wao kwamba hawashirikishwi kikamilifu katika utekelezaji wa maazimio ya Serikali kuhusiana na utatuzi wa migogoro iliyobainika katika maeneo hayo.

SEHEMU YA TATU

3.0 MAONI NA MAPENDEKEZO

3.1 Maoni ya Jumla

Mheshimiwa Spika, yafuatayo ni maoni ya Kamati kuhusu shughuli zilizotekelezwa katika kipindi cha kuanzia Februari 2023 hadi Januari 2024 ambayo yanabainisha mtazamo wa kile kilichojiri wakati Kamati ikitimiza majukumu yake.

3.1.1 Wizara ya Maliasili na Utalii

- i) Serikali iweke mikakati ya kulinda maeneo yaliyohifadhiwa na kuweka alama za kudumu na zenye kuonekana ili kudhibiti uvamizi wa shughuli za kibinadamu;
- ii) Serikali ichukue hatua madhubuti za kutoa elimu na kuwashirikisha Wananchi katika shughuli za uhifadhi wa rasilimali za misitu ili kunusuru misitu yetu nchini;
- iii) Serikali iweke mkakati wa kuvitambua, kuviendeleza na kuvitangaza vivutio vyote vya utalii nchini ikiwa ni pamoja na utalii wa malikale, utalii wa fukwe za bahari, uvuvi, utamaduni na maeneo mengine;
- iv) Serikali iajiri Askari Uhifadhi wa kutosha ili kuimarisha doria na kukabiliana na ujangili pamoja na kuzuia athari za wanyama wakali na waharibifu;
- v) Serikali ione umuhimu wa kuwatumia Mabalozi wetu katika nchi mbalimbali duniani kutangaza na kuhamasisha utalii ili kuongeza idadi ya watalii na mapato yatokanayo na utalii.
- vi) Wizara kwa kushirikiana na Wizara za Ardhi iandae mpango wa matumizi bora ya ardhi ili kupunguza migogoro baina ya hifadhi na wananchi;
- vii) Kuweka mikakati ya kuchimba mabwawa na visima vya maji kwa ajili ya wanyamapori kwenye maeneo ambayo yana upungufu wa maji ili kupunguza kasi ya wanyama hao kuvamia maeneo ya makazi ya wananchi kutafuta maji; na

- viii) Elimu itolewe kwa wananchi kuhusu maeneo ya shoroba za wanyamapori ili kupunguza muingiliano kwa wanyama na binadamu hali inayoathiri wananchi wanaoishi maeneo hayo katika shughuli zao za kiuchumi, kuwasababishia umasikini, njaa na wakati mwingine ulemavu au kupoteza maisha.

3.1.2 Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi

- i) Kutokuwepo kwa mabaraza ya Ardhi na Nyumba kila wilaya nchini kumesababisha baadhi ya wananchi kulazimika kusafiri umbali mrefu kufuatilia mashauri yao. Serikali iharakishe kuanzisha mabaraza haya katika Wilaya 43 zilizobaki ili kusogeza huduma kwa wananchi;
- ii) Serikali ibuni mbinu mbalimbali za kuhamasisha wananchi kulipa kodi za ardhi, kama vile kufanya matangazo kwenye mikusanyiko mbalimbali;
- iii) Serikali iendeele kutoa elimu kwa wananchi kuhusu umuhimu wa kuzingatia mpango wa matumizi ya ardhi sambamba na ushirikishwaji wa wananchi;
- iv) Serikali ihakikishe inaendelea kubuni kutekeleza mipango mbalimbali itakayoendelea kupunguz migogoro ya Ardhi nchini; na
- v) Serikali kupitia Shirika la Nyumba la Taifa (NHC) ihakikishe inabuni na kujenga nyumba za bei nafuu kwa wananchi wa kipato cha chini na cha kati.

3.2 MAPENDEKEZO

3.2.1 Maboresho ya eneo la hifadhi ya ngorongoro

KWA KUWA, Serikali imepiga hatua nzuri katika kuhakikisha kuwa inainusuru Hifadhi ya Ngorongoro ambayo ilikuwa katika hatari ya kutoweka kutokana na ongezeko kubwa la watu na shughuli zao kinyume na lengo la uanzishwaji wake;

NA KWA KUWA, zoezi linaloendelea la kuhamisha kwa hiari wakazi wanaoishi ndani ya hifadhi hii kuwapeleka maeneo mengine nje ya hifadhi limeonesha mafanikio makubwa baada ya wakazi wengi kukubali kuhama kwa hiari;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba;

- (i) Serikali iongeze kasi katika ujenzi wa nyumba na miundombinu wezeshi ikiwa ni pamoja na kuongeza kasi ya ujenzi wa majosho, malambo, na maandalizi ya vitalu ya malisho ya mifugo ili kukamilisha zoezi la kuhamisha wakazi wa Ngorongoro kwa hiari;
- (ii) Serikali ihakikishe inaunda timu ya wataalamu kutoka katika Wizara za Kisekta ili kufanikisha uratibu wa zoezi la kuhamisha wakazi wa Ngorongoro kwa hiari; na
- (iii) Serikali ihakikishe inaendesha zoezi la ujenzi wa miundombinu yote iliyopangwa kwenye maeneo ya Msomera, Kitwai na Saunyi kwa kutumia Jeshi la Wananchi wa Tanzania (JWTZ) ambao wameonyesha ufanisi wa hali ya juu katika zoezi la ujenzi wa nyumba 5000 linaloendelea kwa sasa. Hii itachangia miundombinu yote kukamilika kwa ujumla, kupunguza gharama za utekelezaji wa mradi na kurahisha zoezi la kuhamisha wakazi wa Ngorongoro kwa hiari.

3.2.2 Utekelezaji wa bajeti kwenye miradi ya maendeleo kwa Wizara ya Maliasili na Utalii

KWA KUWA, hadi kufikia Disemba, 2023, Wizara na Taasisi zake ilikuwa imepokea kiasi cha takribani **Shilingi bilioni 30.2** sawa na **asilimia 17.7** tu ya fedha za miradi ya maendeleo iliyoidhishiwa na Bunge lako Tukufu;

NA KWA KUWA, hali hii inachangia kuzorota na kusuasua kwa utekelezaji wa miradi ya maendeleo, ikiwa ni pamoja na kushindwa kufanya ukarabati wa miundombinu kwenye vivutio vya utalii, kushindwa kutangaza utalii kwenye masoko mapya, kushindwa kukuza na kuendeleza mazao mapya ya Utalii,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali ihakikishe inaongeza kasi ya kutoa fedha za miradi ya maendeleo iliyoidhinishwa na Bunge kwa ajili ya Wizara na Taasisi zake ili kutekeleza miradi ya maendeleo kutoka **asilimia 30** ya sasa hadi kufikia **asilimia 100** katika mwisho wa mwaka huu wa fedha hali itakayochangia kukuza uchumi wa nchi kupitia sekta ya Utalii.

3.2.3 Kuanzishwa kwa Akaunti Maalumu (Escrow Account) kwa ajili ya kuimarisha Uhifadhi na Kutangaza Utalii

KWA KUWA, kwa kuwa hakuna mgogoro wowote ule wa mgawanyo wa fedha kati Hazina na Wizara ya Maliasili na Utalii na Taasisi zake, ambao ungepelekea kuanzishwa kwa akaunti hii;

NA KWA KUWA, kuanzishwa kwa akaunti hii kutapalekea matumizi ya fedha za umma kushindwa kufanyiwa ukaguzi na Mdhhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali kwa utaratibu wa kawaida;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

- i. Serikali isitishe mara moja kuanzishwa kwa akaunti hiyo hali inayoweza kupelekea fedha za umma kutumika bila usimamizi na uwajibikaji; na
- ii. Serikali ifanye Marekebisho ya Sheria ya **Fedha Na.8 /2020** kwa lengo la taasisi hizi kubaki na sehemu ya makusanyo yake (retention) ili kuzisadia Taasisi hizi kutekeleza majukumu yake ya Uhifadhi kwa ufanisi.

3.2.4 Changamoto za Wanyamapori Wakali na Waharibifu

KWA KUWA, muingiliano baina ya binadamu na wanyamapori katika kushindania rasimali za asili ikiwa ni pamoja na chakula na maji;

NA KWA KUWA, muingiliano huo unaathiri shughuli za wananchi na kupelekea uharibifu wa mazao na mali nyingine, ulemavu, na hata kupoteza maisha;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

- (i) Serikali ihakikishe inaongeza kasi ya ujenzi wa vituo vya udhibiti wa wanyama wakali na waharibifu nchini ikiwa ni pamoja na kuongeza askari wa Uhifadhi ili kupunguza athari kwa wananchi;
- (ii) Serikali kupitia Wizara ya Maliasili na Utalii na TAWIRI ihakikishe inatafuta teknolojia ya kudhibiti na kukabiliana na changamoto za wanyama wakali na waharibifu;
- (iii) Serikali ihakikishe inakamaliisha zoezi la kuongoa Shoroba za Wanyama wakali na waharibifu 18 ilizojipangia katika mwaka wa Fedha 2023/2024 ili kupunguza muingiliano wa shughuli za Wananchi na Wanyama hao; na
- (iv) Serikali ihakikishe inafanya marejeo ya Kanuni za Malipo ya Kifuta Machozi/Jasho ya Mwaka 2011 ili kuboresha viwango kwa aliyeathirika na wanyama wakali na waharibifu ili kuendana na hali maisha ya sasa.

3.2.5 Kutungwa Kwa Sheria ya Uendeshaji wa Mamlaka ya Wanyamapori Tanzania (TAWA) na Mchakato wa kupandisha hadhi Wakala wa Misitu Tanzania (TFS)

KWA KUWA, Taasisi hizi za Uhifadhi zinaongozwa na Bodi za Ushauri, ambazo zina nguvu ndogo ya uwajibikaji;

NA KWA KUWA, hali hii inaathiri utendaji wa taasisi hizi wa kukokosa nguvu ya kisheria katika kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba,

- i. Serikali ihakikishe inaandaa na kuleta Bungeni Muswada wa Sheria ya Mamlaka ya Wanyamapori Tanzania (TAWA) ; na
- ii. Serikali iharakishe mchakato wa kuipandisha hadhi Wakala wa Misituta Tanzania (TFS) kuwa Mamlaka ili kuipa nguvu ya kisheria ya kusimamia na kudhibiti matumizi ya rasilimali za misitu yote nchini

3.2.6 Kutangaza vivutio vya Utalii Nchini

KWA KUWA, sekta ya utalii ina mchango mkubwa katika uchumi wa Taifa kwa kuchangia zaidi ya **asilimia 25** ya mauzo yote ya nje, huku ikichangia takribani **asilimia 20** ya pato la Taifa na kutoa takribani **asilimia 11** ya ajira nchi;

NA KWA KUWA, sekta hii ilianguka kwa kiasi kikubwa kutokana na mlipuko wa janga la UVIKO – 19, huku ikikabiliwa na ushindani mkubwa toka nchi jirani;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

- (i) Serikali itekeleze mikakati ya kutangaza Utalii chini ya Bodi ya Utalii Tanzania ili idadi ya Watalii izidi kuongezeka na kufikia lengo lililowekwa katika Ilani ya Uchaguzi ya CCM ya 2020-2025; na
- (ii) Serikali ianzishe Mfuko wa Maendeleo ya Utalii (**Tourism Development Fund-TDL**) ambao utachangiwa na asilimia moja (1%) ya mauzo yote ya nje yanayoingia nchini kutokana na shughuli za Utalii.

3.2.7 Changamoto za Taasisi za Utafiti za (TAFORI & TAWIRI)

KWA KUWA, Taasisi ya Utafiti wa Misitani Tanzania (TAFORI) na Taasisi ya Utafiti wa Wanyamapori (TAWIRI) zinakabiliwa na changamoto ya ufinyu wa bajeti na changamoto ya upungufu wa wafanyakazi na vitendea kazi;

NA KWA KUWA, changamoto hizi zinaathiri ufanisi wa taasisi hizo katika kufanya, kusimamia, kuratibu tafiti na kutoa ushauri wa kitaalam katika sekta husika ya Uhifadhi na Utalii nchini;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

- (i) Serikali ihakikishe Taasisi hizi zinaongezewa bajeti na kupelekewa fedha kwa wakati ili ziweze kutekeleza majukumu yake kwa mujibu wa sheria; na
- (ii) Serikali ihakikishe inatoa kibali cha kuajiri kwa taasisi hizi ili kuziba pengo wafanyakazi lililopo kwa sasa hali itakayoongeza ufanisi na tija katika utendaji wa taasisi hizi.

3.2.8 Azimio la Bunge la kuridhia mapendekezo ya kurekebisha mpaka wa Hifadhi ya Taifa ya Ruaha

KWA KUWA, Taifa linahitaji uhifadhi wenye tija ambao ni endelevu usiokuwa na migogoro ya mipaka kati ya maeneo ya hifadhi na ardhi za vijiji;

NA KWA KUWA, utekelezaji wa azimio hili la Bunge ulilenga kusaidia kulinda mifumo ya ikolojia katika Bonde la Usangu ili kurejesha uoto wa asili kwenye Hifadhi ya Taifa ya Ruaha na kuimarisha mtiririko endelevu wa maji katika Mto Ruaha Mkuu ambao unategemewa katika uzalishaji wa Umeme wa Maji katika vituo vya Mtera, Kidatu na Mwalimu Nyerere;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali itekeleze Azimio la Bunge na masharti yake kama yalivyowasilishwa na

Kamati ya Ardhi, Maliasili na Utalii na taarifa ya utekelezaji huo iwasilishwe Bungeni kama ilivyoahidi.

3.2.9 Mradi wa Usimamizi wa Maliasili Endelevu na Ukuaji wa Utalii Kanda ya Kusini (REGROW)

KWA KUWA, mradi umeelekezwa katika Hifadhi za Taifa za Ruaha, Mikumi, Udzungwa, Nyerere na Hifadhi ya Msitu wa Asili wa Kilombero,

NA KWA KUWA, lengo la mradi ni kuhakikisha kuna usimamizi wa Maliasili endelevu na Utalii wa Kanda ya Kusini unakuwa endelevu na wenye tija,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba,

- i. Katika awamu ya pili ya mradi ihakikishe inapanua wigo kwa kuongeza idadi ya Hifadhi katika eneo la Kusini ili kuchochea Utalii katika kanda ya Kusini kama ilivyolengo la mradi; na
- ii. Serikali ihakikishe miradi yote inayotekelezwa kupitia REGROW inakamilika ndani ya muda ili kukuza utalii wa eneo la kusini, kuongeza mapato ya Serikali na kuinua uchumi wa watu wanaoishi kuzunguka hifadhi zinazotekeleza mradi huo.

3.2.10 Jumuiya za Hifadhi za Wanyamapori (WMAs)

KWA KUWA, WMAs zinafanya kazi kubwa katika uhifadhi kwa kudhibiti ujangili wa wanyamapori na kutatua changamoto ya muingiliano wa binadamu na wanyama wakali na waharibifu;

NA KWA KUWA, utekelezaji wa jukumu hilo unahitaji fedha ambazo zinatokana shughuli zinazofanywa katika WMAs ambazo hukusanywa moja kwa moja na Serikali, na Serikali imekuwa ikichelewesha kurejesha fedha hizo kwenye WMAs;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

- i. Serikali ihakikishe inarejesha kiasi chote za fedha kinachostahili kurejeshwa kwenye WMAs kwa mujibu wa Kanuni ili kuziwezesha katika kuendesha na kuratibu shughuli zao kwa ufanisi;
- ii. Serikali iandae mpango wa ukusanyaji wa mapato ambao utatofautisha mapato ya Serikali na yale ya WMAs ili fedha za Jumuiya hizi ziende moja kwa moja kwenye akaunti zao; na
- iii. Serikali ishughulikie na kutatua migogoro ya mipaka kati ya maeneo ya hifadhi na WMAs mbalimbali nchini.

3.2.11 Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi

KWA KUWA, migogoro mingi ya ardhi nchini inasababishwa na ardhi kutokupangiwa matumizi, ambapo hadi sasa ni vijiji **3,681** tu vilivyopangiwa matumizi ya ardhi kati ya vijiji **10,744** vilivyopimwa nchini,

NA KWA KUWA, Kasi ndogo ya upangaji inatokana na ufinyu wa bajeti inayotengwa kwa Tume ya Taifa ya Matumizi ya Ardhi ambayo imepewa jukumu la kupanga matumizi ya ardhi nchi nzima,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

- (i) Serikali iongeze kasi ya kuandaa mipango ya matumizi bora ya ardhi katika vijiji vyote vilivyopimwa Nchini; na
- (ii) Serikali iendeele kuongeza fedha za maendeleo kwa Tume ili kuhakikisha kila kipande cha ardhi nchini kinapangiwa matumizi hali itakayochochea ukuaji wa uchumi kwa kuongeza uzalishaji na kupunguza migogoro ya Ardhi

3.2.12 Maboresho ya Mfumo wa Usimamizi wa Ardhi Nchini

KWA KUWA, Serikali imedhamiria kuboresha mfumo wa Usimamizi wa Ardhi Nchini ikiwa ni utekelezaji wa Azimio la Bunge;

NA KWA KUWA, lengo la kuboresha mfumo huo ni kuhakikisha Serikali inaongeza kasi ya kuwahudumia wananchi, kupunguza migogoro ya ardhi nchini na kupunguza malalamiko ya wananchi katika kupokea huduma toka kwa watumishi wa sekta ya ardhi nchini;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

- (i) Serikali kuhakikisha Mfumo huo unakuwa rafiki kwa watumiaji na uzinduliwe haraka ili kutimiza malengo yaliyokusudiwa; na
- (ii) Serikali inatoa elimu ya matumizi ya mfumo kwa wananchi kupitia vituo vya Televisheni, radio na njia mbadala za habari ikiwemo mitandao ya kijamii ili wananchi wengi waufahamu mfumo na kuutumia kwa urahisi hali itakayopelekea lengo la maboresho ya mfumo kufikiwa.

3.2.13 Shirika la Nyumba la Taifa (NHC)

KWA KUWA, lengo la kuanzishwa kwa Shirika ni kujenga nyumba za Makazi na Biashara kwa ajili ya kuwauzia wananchi wenye kipato cha hali zote;

NA KWA KUWA, Kumekuwa na malalamiko toka kwa Wananchi kuwa Shirika lina jenga nyumba zenye gharama za juu bila kuzingatia utofauti wa kipato miongoni mwa wananchi ambayo yanatokana na kodi ya ongezeko la thamani (VAT) katika miradi ya Shirika;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

- i. Serikali ilisaidie Shirika kutimiza adhama yake kwa kuondoa kodi ya ongezeko la thamani (VAT) kwa

nyumba zinauzouzwa kwa bei isiyoziidi **Shilingi milioni 100** badala ya **Shilingi milioni 50** ya sasa; na

- ii. Shirika kuhakikisha linaandaa mpango wa kutoa elimu kwa umma juu ya fursa mbalimbali zitakazowawezesha wananchi wa vipato vya kawaida kumiliki nyumba kupitia miradi ya Shirika.

3.2.14 Mradi wa Uboreshaji Usalama wa Milki za Ardhi (LTIP)

KWA KUWA, Serikali ya Tanzania imepata mkopo kutoka Benki ya Dunia wa **Shilingi Bilioni 345** kwa lengo la kuimarisha usalama wa taarifa za ardhi, kuimarisha miundombinu ya upimaji na kujenga majengo ya Ofisi nchini;

NA KWA KUWA, fedha hizi za kama Mkopo utatakiwa kulipwa kwa riba;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

- i. Serikali ihakikishe inaendelea kuongeza fedha za mradi katika eneo la kupanga matumizi bora ya ardhi ili kupunguza na kuondoa migogoro ya ardhi katika maeneo ambayo mradi unatekelezwa; na
- ii. Serikali ihakikishe inatoa elimu kwa wananchi ambao mradi unatekelezwa ili waweze kuchukua hati zao za kimila, hatimiliki na leseni za makazi hali itakayowawezesha kuwa na umiliki rasmi wa ardhi hivyo kuwawezesha kupata huduma na faida zinazoambana na umiliki rasmi wa ardhi nchini.

3.2.15 Kupanga, Kupima na Kumilikisha Ardhi Nchini

KWA KUWA, Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi iliona ni vyema kuzishirikisha Mamlaka za Serikali za Mitaa kurahisisha zoezi hili;

NA KWA KUWA, lengo la Wizara kuzikopesha ilikuwa ni kuhakikisha fedha hizi zinazunguka katika Halmashauri zote

nchini ili kusaidia katika kupanga, kupima na kumilikisha ardhi wananchi;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

- i. Serikali kupitia Wizara ya Ardhi kwa kushirikiana na Ofisi ya Rais-TAMISEMI ihakikishe inazisimamia Halmashauri zote kurudisha kiasi cha **Shilingi bilioni 28.3** walizokopeshwa kwenye mradi huu ili ziweze kutumiwa na Wizara ya sekta katika kuendelea Kupanga, Kupima na Kumilikisha ardhi kwenye Halmashauri zingine;
- ii. Serikali kupitia Wizara ya Ardhi ihakikishe inakamilisha utekelezaji wa Mfuko wa Mzunguko wa Maendeleo ya Ardhi (Plot Development Revolving Fund) ili kuratibu namna bora ya matumizi ya fedha katika Mfuko katika utekelezaji wa Programu ya KKK.

3.2.16 Ukusanyaji wa Maduhuli ya Serikali kupitia Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi

KWA KUWA, Serikali iliamua ukusanyaji wa kodi ya pango la ardhi (Land Rent) ufanywe na Mamlaka za Serikali za Mitaa nchini ili kuongeza ufanisi katika ukusanyaji wa mapato yatoakanayo na pango la Ardhi;

NA KWA KUWA, uamuzi huo umetoa matokeo hasi hadi kufikia nusu ya kwanza ya utekelezaji wa bajeti ya mwaka 2023/2024, kwani hadi kufikia Januari, 2024 hakuna halmashauri yoyote nchini iliyokuwa imekusanya kodi hii;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

- i. Serikali irudishe jukumu la ukusanyaji wa kodi ya pango la ardhi katika Wizara ya Ardhi ambayo ndio ina nyezo za kisheria na kimfumo katika kutekeleza jukumu hilo; na
- ii. Serikali iiwezeshe kifedha Wizara ya Ardhi ili itimize vyema jukumu la kukusanya kodi hii kwani hadi kufikia Januari, 2024, Wizara imekuwa ikutumia fedha zake

zenyewe yaani OC katika kuhakikisha zoezi la ukusanyaji wa kodi ya pango la ardhi nchini haukwami;

- iii. Serikali kupitia Wizara ya Ardhi ihakikishe inaongeza nguvu katika kukusanya maduhuli kwani hali ya sasa ya ukusanyaji wa mapato sio ya kuridhisha.

3.2.17 Changamoto ya Kulipa Fidia katika Ardhi inayotwaliwa na Serikali na Wawekezaji toka kwa Wananchi

KWA KUWA, nia ya Serikali na Wawekezaji katika kutwaa Ardhi ni nzuri kwani inahusisha ujenzi na upunuzi wa miradi ya maendeleo kwa ajili ya wananchi;

NA KWA KUWA, ni takwa la kisheria kuwa wananchi wanaokutwa na miradi ya maendeleo katika Ardhi inayotwaliwa ni lazima walipwe fidia stahiki baadha ya uthamini kuwa umeidhinishwa na Mthamini Mkuu wa Serikali;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba: -

- i. Serikali ihakikishe kuwa kunakuwa na uthibitisho wa uwepo wa fedha za kulipa fidia ambao utatolewa na Wizara/ taasisi mtwaaji au mwekezaji anaekusudia kutwaa ardhi husika. Hii itasadia kuweka msisitizo kuwa kama hakuna fedha za kulipa fidia basi zoezi la utwaaji ardhi lisubiri mpaka fedha za kulipa zitakapokuwepo;
- ii. Serikali ihakikishe kuwa kwa kushirikiana na wadau wote muhimu wa utwaaji inafanya Uhakiki kabla ya Mthamini Mkuu kuidhinisha majedwali ya fidia, na kabla ya hatua ya Uoneshaji majedwali hayo kwa wananchi (Disclosure Stage) kufanyika, hii itasaidia kurekebisha dosari zote ndani ya muda sahihi na kuhakikisha wananchi wanalipwa kwa wakati; na
- iii. Serikali ihakikishe mfuko wa Fidia ya Ardhi unasimamiwa na Wizara ya Fedha ili kuwe na Mtiririko sahihi wa upatikanaji wa fedha kwa miradi yote inayohusisha Serikali kwa ajili ya fidia hali itakayompa nafasi Mlipaji Mkuu wa Serikali kuweza kuzitaarifu taasisi zote za

umma zinazokusudia kutwaa ardhi hakikisho la uwepo wa fedha za fidia.

3.2.18 Utatuzi wa migogoro ya Ardhi nchini

KWA KUWA, kumekuwa na malalamiko katika utendaji wa Kamati ya Mawaziri nane (8) wa kisekta katika utatuzi wa migogoro katika vijiji na mitaa 975;

NA KWA KUWA, malalamiko hayo yanaathiri utekelezaji wa utatuzi wa migogoro katika vijiji hivyo na Utekelezaji wake umechukua muda mrefu;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kuwa;

- i. Serikali ihakikishe Kamati hiyo inashirikisha wananchi na wawakilishi wao ili kutatua migogoro katika vijiji na mitaa 975 na uwe shirikishi na wa kudumu; na
- ii. Serikali ihakikishe inakamilisha utekelezaji wa zoezi la kutatua migogoro hiyo.

SEHEMU YA NNE

4.0 HITIMISHO NA KUFUNGA HOJA

4.1 Hitimisho

Mheshimiwa Spika, Kwa namna ya kipekee napenda kukushukuru kwa kunipa nafasi ya kuwasilisha Taarifa hii mbele ya Bunge lako mafanikio ya Kamati ya Ardhi, Maliasili na Utalii katika kutekeleza Shughuli zake kwa kipindi cha Februari 2023 hadi Januari, 2024 yametokana na juhudi, weledi pamoja na umahiri mkubwa wa Wajumbe katika kushiriki na kutoa maoni yenye tija wakati wote ambapo Kamati imekuwa ikiisimamia Serikali. Ni wazi kwamba, ufanisi wa utendaji wa Kamati hii unatokana zaidi na Ofisi yako kuwajengea uwezo Wabunge na kuwapa msaada stahiki wa kitaalam, na kiushauri wakati wote. Kwa heshima kubwa ningependa kuwataja majina yao. Hata hivyo, kutokana na ufinyu wa muda naomba majina yao yaingizwe kwenye Kumbukumbu Rasmi za Bunge (Hansard). Majina hayo ni haya yafuatayo: -

1.	Mhe. Timotheo P. Mnzava, Mb	- Mwenyekiti
2.	Mhe. Najma Murtaza Giga, Mb	- /Mwenyekiti
3.	Mhe. Alaudin Hasham Salim, Mb	- Mjumbe
4.	Mhe. Cecilia Daniel Paresso, Mb	- Mjumbe
5.	Mhe. Asia Abdulkarimu Halamga, Mb	- Mjumbe
6.	Mhe. Khalifa Salum Suleiman, Mb	- Mjumbe
7.	Mhe. Askofu Josephat M. Gwajima, Mb	- Mjumbe
8.	Mhe. Neema William Mgaya, Mb	- Mjumbe
9.	Mhe. Innocent Bilakwate, Mb	- Mjumbe
10.	Mhe. Maida Hamadi Abdallah, Mb	- Mjumbe
11.	Mhe. Oliver Daniel Semuguruka, Mb	- Mjumbe
12.	Mhe. Taska Restituta Mbogo, Mb	- Mjumbe
13.	Mhe. Lucy Thomas Mayenga, Mb	- Mjumbe
14.	Mhe. Suleiman Haroub Suleiman, Mb	- Mjumbe
15.	Mhe. Munira Mustafa Khatibu, Mb	- Mjumbe
16.	Mhe. Dkt Florence G. Samizi, Mb	- Mjumbe
17.	Mhe. Emmanuel A. Mwakasaka, Mb	- Mjumbe
18.	Mhe. Festo Richard Sanga, Mb	- Mjumbe

19. Mhe. Josephine Thabita Chagula, Mb - Mjumbe
20. Mhe. Shaban Omari Shekilindi, Mb - Mjumbe
21. Mhe. Ester Lukago Midimu, Mb - Mjumbe
22. Mhe. Mussa Omar Salim, Mb - Mjumbe

Mheshimiwa Spika, napenda kuchukua nafasi hii kuwashukuru Waziri wa Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi Mhe. Jerry W. Silaa (Mb), na Naibu wake Mhe. Geofrey M. Pinda, (Mb) Waziri wa Maliasili na Utalii Mhe. Angela J. Kairuki (Mb) na Naibu wake Mhe. Dunstan L. Kitandula, (Mb) Makatibu Wakuu, Naibu Makatibu Wakuu pamoja na watendaji wote wa Wizara hizo kwa ushirikiano waliouonesha katika kipindi chote ambacho Kamati imekuwa ikitekeleza majukumu yake.

Mheshimiwa Spika, mwisho lakini sio kwa umuhimu, nawashukuru Watunishi wote wa Bunge chini ya uongozi thabiti wa Katibu wa Bunge Ndg. Nenelewa J. Mwihambi, *ndc* kwa kuiwezesha Kamati kutekeleza majukumu yake ipasavyo wakati wote.

4.2 Hoja

Mheshimiwa Spika, baada ya kueleza shughuli zilizotekelezwa na Kamati, uchambuzi wa matokeo ya utekelezaji shughuli hizo, na pia maoni na mapendekezo ya Kamati, sasa naomba kutoa hoja kwamba, Bunge sasa lipokee, kujadili na hatimaye kuikubali Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii pamoja na maoni na mapendekezo yaliyomo katika taarifa hii.

Mheshimiwa Spika, naomba kutoa hoja.

Timotheo P. Mnzava, Mb

**MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU YA
BUNGE YA ARDHI, MALIASILI NA UTALII**

08 Februari, 2024.